

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN PSİKOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

MEVLANA'DA VAROLUŞÇU VE İNSANCIL YAKLAŞIM
MOTİFLERİ

Yüksek Lisans Tezi

BABAK KHİRİZAD

ANKARA-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN PSİKOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

MEVLANA'DA VAROLUŞÇU VE İNSANCIL YAKLAŞIM
MOTİFLERİ

Yüksek Lisans Tezi

BABAK KHİRİZAD

Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Öznur Özdoğan**

ANKARA-201

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN PSİKOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

MEVLANA'DA VAROLUŞÇU VE İNSANCİL YAKLAŞIM MOTİFLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : : Doç. Dr. Öznur Özdoğan

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Öznur Özdoğan

Doç. Dr. Meryem Selim Saruhan

Prof. Dr. Mustafa Askan

Tez Sınavı Tarihi .....

I

I

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...13.../...9.../2011...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Babak khirizad.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I.PSİKOLOJİDE VAROLUŞÇU VE İNSANCIL YAKLAŞIM	3
I.1. Irvin Yalom.....	3
I.1.1. İrvin Yalom ve Varoluşçu Psikoterapi.....	8
I.2 . Abraham Maslow.....	9
I.2.A. Kendini Gerçekleştirme.....	11
I.2 .B. İhtiyaçlar Hiyerarşisi Ve Meta motivasyonlar ...	12
I.2 .1. Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi.....	14
I.2.2. Maslow ve değerler.....	18
I.2.3.Abraham maslow ve sevgi	20

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEVLANA'NIN İNSANA BAKIŞI.....	25
II. I. MEVLÂNÂ'nın Hayatına ve Eserlerine Kısa Bakış.....	25
II. II. ESERLERİ.....	29
II.III. MEVLANA'DA İNSANA BAKIŞ.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MESNEVİDE VAROLUŞÇU VE İNSANCIL YAKLAŞIM... ..	46
III.I.MESNEVİDE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME... ..	47
III.I. 1. Akıl	48
III.I. 2. Ruh... ..	53
III.I. 3. Gönül... ..	58
III.I. 4. Nefs	62
III.II. MESNEVİDE AŞK... ..	66
III.II. 1. Mevlana'nın <i>Aşk</i> Kavramına Genel Bakışı... ..	68
III .II. 2. <i>Aşk</i> Canların Gıdasıdır... ..	70
III. II.3. <i>Aşk</i> Çaresizliktir... ..	71
III .II.4. <i>Aşk</i> Varlıktan Geçmektir... ..	72
III. II.III <i>Aşk</i> Çeşitleri... ..	73
III. II. III. 1- İlahî <i>Aşk</i>	74
III. II. III. 2-Beşerî <i>Aşk</i>	78
III. III. MESNEVİ'DE DEĞERLER... ..	83
III. III. 1- Kavram olarak İyi ve Kötü... ..	86
SONUÇ... ..	89
ÖNERİLER.. ..	91
ÖZET... ..	92
ABSTRACT... ..	94
KAYNAKLAR... ..	96

ÖNSÖZ

İnsan, ruh, zihin ve beden olarak bir bütündür. Madde itibariyle bedeninin ve bedensel ihtiyaçlarının; mânâ itibariyle de ruhunun/metafizik yönünün bilinmesi, tanınması gerekmektedir. İnsanın bilinmesi, tanınması, onun olgunlaştırılması ve yetkinliğe ulaştırılması için izlenecek yol ve yöntemler tarihler boyunca çok farklı kültür ve coğrafyalarda araştırma- tartışma konusu olagelmıştır.

Anadolu kültürünün yetiştirdiği büyük bir düşünür, mutasavvıf ve sanatçı olan Mevlâna, bütün çalışmalarının odağına “insan”ı koymuş, kendisiyle, kainatla ve Yaratıcısıyla barışık yaşaması için insanın ruhsal tarafının yüceltilmesi gerektiği yönünde eserler vermiştir. Bu bağlamda Mevlana'nın insana bakış açısının ne olduğuna, insanı nasıl tanımladığına, onu insanı hangi unsur ve kuvvetlerden ibaret olarak gördüğüne bakmak, özellikle arayışı ve kendine yabancılaşması bitmek bilmeyen çağımız insanını anlamak, onun tekamülüne (olgunlaşmasına) katkıda bulunmak bakımından faydalı görülmektedir.

Takdir edilir ki Mevlânâ ve İnsan söz konusu olunca derinlik oldukça fazladır. Bu nedenle bu çalışma, Mevlânâ'nın, insana dair düşünceleri, ona verdiği değer, insanı oluşturan unsur ve kuvvetler ile insanın kişisel olgunlaşmasını sağlayan ve engelleyen unsur, duygu ve eylemler psikolojik bir bakış açısından ele alınmış ve sınırlı tutulmuştur. Konular, Din Psikolojisi Bilimi çerçevesinde ele alınmaya çalışılmakla birlikte, ilgili olduğu yerlerde de kısmen Felsefe, Sosyoloji, Tasavvuf ve Kelam gibi bilimlere başvurulmuştur. Çalışmamızda öncelikle

Mevlânâ'nın eserleri esas alınmakla birlikte, konumuzla ilgili kaleme alınan diğer kişilerin kitap ve makale türü çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Mevlana'nın insana dair fikirleri ve O'na göre insanı oluşturan unsurlar ve kuvvetler, psikolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Ayrıca Mevlana'nın gözüyle kişisel olgunlaşmayı destekleyen ve engelleyen unsur, eylem, duygulara ve bunların insan üzerindeki etkilerine de değinilmiştir.

Konuya alt yapı oluşturması açısından çalışmanın birinci bölümü Psikolojide Varoluşçu ve İnsancıl yaklaşımlarıyla bilinen Abraham Maslow ve Irvin Yalom'a ayrılmıştır.

İkinci bölümde Mevlânâ'nın hayatı, kişiliği ve insana bakışı ele alınmıştır. Mevlânâ'nın insan algısı ve tarifi, O'na göre insanın yeri, değeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde kendini gerçekleştirmede insanı oluşturan unsur ve kuvvetler anlamında Mevlânâ'nın özellikle üzerinde durduğu akıl, ruh, kalp/gönül ve nefis konuları Mesnevi'den örneklerle ele alınmıştır. İnsanın mahiyeti itibariyle, bir takım tezahürleri vardır. Bu tezahürler; akli varlıkları kavraması yönünden 'akıl', canlılık vermesi nedeniyle 'ruh', bedenlere hükmetmesi bakımından 'Nefs' ve manevî/irfanî gerçekleri idrak bakımından da "gönül/kalp"tir. Mevlânâ' İnsanı oluşturan bu unsur ve kuvvetlerden, akıl, ruh ve gönül/kalp'i olumlu tezahürler olarak kabul eder. Bunlar insanı olumlu yönde etkiler ve geliştirir. Fakat Nefs ise O'na göre İnsanın olumsuz kuvvetidir. Nefs, insanda kötü kabul edilen duyguların kaynağı ve insanı olumsuz tarafa yönlendiren güçtür.

İnsanı oluşturan bu unsur ve kuvvetlerden, akıl, ruh ve gönül/kalp'i Mevlânâ olumlu Kabul eder. Bunlar insanı olumlu yönde etkiler ve geliştirir. Fakat Nefs O'na göre İnsanın olumsuz kuvvetidir. Nefs, insanda kötü kabul edilen duyguların kaynağı ve İnsanı olumsuz tarafa yönlendiren güçtür.

Çalışmamızda aşk kavramı çeşitli yönleriyle tahlil edildikten sonra aşık ve aşığın halleri, aşık-maşuk ilişkisi incelenmiştir.. İnsanlık tarihi boyunca en yüksek değerlerin ne olduğu her zaman cevabı aranan bir soru olmuştur. Bu yönüyle insana yüce değerler kazandıracak veya onlara ulaşmasına engel olacak iyi ve kötü kavramlarının niteliği bütün ahlâk tarihi boyunca düşünürlerin üzerinde önemle durduğu bir konudur.

Yüksek lisans eğitimim boyunca fikirleriyle bizi aydınlatan ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Öznur Özdoğan'a, tez jürimde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Aşkar ve Doç. Dr. Müfit Selim Saruhan'a, Mevlânâ Kültür ve Sanat Vakfı yöneticisi Değerli Hocam Gülden Arbaş'a, tezin hazırlanması aşamasında maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli eşim Azar Khatabakhsh' a çok teşekkür ederim.

Babak Khirizad

Ankara 2011

GİRİŞ

Bu çalışmada Mevlana'nın en önemli yapıtlarından olan Mesnevi'de varoluşçu ve insancıl yaklaşım motifleri ele alınmıştır. Mesnevi'de kendini gerçekleştirme, aşk ve değerler konular da çalışmamız sürecinde incelenecektir. Çağdaş düşünürlerden olan Maslow ve Yalom'un varoluşçuluk ve insancıl düşünceleri ve mesnevideki varoluşçuluk ve insancıl düşünceleri karşılaştırmalı olarak araştırılacaktır.

Öncelikle Mevlana, insanı ele alırken dar kalıplar içine sokmadan, başta ayet ve hadislerle, sufi tecrübe verilerine, gerektiğinde felsefeden tıp ilmine kadar hemen hemen tüm ilimlere başvurmuş, aynı zamanda bir takım akli yöntemlerden de faydalanmıştır. Böyle geniş bir çerçevede insanı çeşitli yönleriyle ele almakla birlikte onun bütünlüğünü zedelememiş onu, birbirinden bağımsız parçalar şeklinde oluşmuş olarak değil de bir bütün halinde ele alıp tasvir etmiştir.

İnsanın kendini gerçekleştirme sorunu, hem felsefenin ve hem de dinî düşüncenin en eski ve en çetin konulardan biri olmuştur. Bugün de birçok düşünüre göre söz konusu sorunun felsefi bir çözümü mümkün gözükmemektedir. Biz bu çalışmamızda insanın kendini gerçekleştirme sorununa ilişkin sorularını hatırla tutmaya çalışarak Mevlana'nın söyleminde, özellikle Mesnevisinden hareketle, bunun nasıl şekillendiğini anlamak istiyoruz. Ancak konunun sağlıklı bir şekilde tartışılabilmesi için öncelikle Mevlana'ya göre insanın varoluş serüvenini ve ne anlama geldiğini aktarmak gerekmektedir.

Hadis-i kutsî olarak kabul edilen "*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, bilineyim diye kâinatı yarattım*"(كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِيَعْرِفُونِي). (Mesnevi,5/14)(Muhammed b. Lütfî, es-Sabbağ, 1986, s. 269) İfadesi Mevlana için de önemlidir.

Ona göre insan, Allah sırrının hazinesidir ve o kâinatın yaratılış sebebidir: “Âlemden maksat büyük âlem olan insan; insandan maksat da Tanrı soluğudur”. “Bilinmeyi dilediğinde, emanetini verecek bir varlık arayan; yerlerin ve göklerin yüklenmekten kaçındığı emanetini insana yükleyen Yüce Allah’ın “Yerime sığamadım, göğüme sığamadım da ancak ve ancak mümin kulumun gönlüne sığıdım. Kendi razılığımı, onların razılığına verdim; onların razılığını ara” . (لايسعنى ارضى و لاسمائي و لكن يسعنى قلب عبدى المؤمن). (Mektuplar,s:5) ifadesini zikreden Mevlana’ya göre bütün canlar bu dünyaya gönderilmeden önce Tanrı’nın bilgi denizindeydiler. Tanrı bilinmek için içlerine hazineler koyarak onları belli bir vakit denizden uzağa attı. Denizden ayrı kalan balıkların suya dönme arzuları gibi, canlar da denize dönmek isterler. Ancak beden bineği istikrarsızdır; sağlam olanlar, hasta olanlar, yiğit olanlar, korkak olanlar da vardır. Bu imtihan dünyasında beden – duyuşal hazlar- bizi her yere sürüklemektedir. Tanrı ise içine koyduğu nuru ile insanın doğru yolu bulup kendisine ulaşmasını ve Rabbinin hazinesini tanıyıp bilmesini arzu etmektedir. ”(Mektuplar,s:5)

BİRİNCİ BÖLÜM

I. PSİKOLOJİDE VAROLUŞÇU VE İNSANCIL YAKLAŞIM

I.1.IRVIN YALOM

Irwin D. Yalom, 1931 yılında Washington'da doğdu .(İrvin Yalom, 2006:663) Ailesinin ekonomik durumu pekiyi değildi ve dini bir eğitim dışında eğitim görmemişlerdi. Oturdıkları ev babasının işlettiği bakkal dükkânının üstünde siyah ve fakir ailelerin yaşadığı bir semtteydi. Zor geçen çocukluk yıllarında Yalom en büyük tutkusunun okumak olduğunu söylüyor. Şehir kütüphanesinden haftada iki gün zorlu bir bisiklet yolculuğu yaparak stokladığı kitapları okumak bütün haftasını alıyordu.(İrvin Yalom, 2001:663) Okuma merakı onda hayatta yapılabilecek en önemli şeyin kitap yazmak olduğu inancını geliştirmişti. Tıp fakültesine girdiğinde aklında Tolstoy ve Dostoyevski'ye yakın olabileceği psikiyatri mesleği vardı. Psikiyatride aradığı şeyi sonunda buldu. (Yalom, 2001:663) Psikoterapi de hastaların hemen hepsi kendi öykülerinin yazarıydılar ve hastayla birlikte bu öyküde ilk bakışta göze çarpmayan kimi gizemli bölgeleri aydınlatarak öyküyü bütünlüğe kavuşturma işi Yalom'un heveslerine çok uygundu. (Yalom, 2001:663)

Şu an Stanford üniversitesi psikiyatri bölümünde profesör unvanı ile çalışmalarını sürdüren Yalom, karşılaştırmalı edebiyat profesörü olan Marlyn Yalom ile evlidir ve çiftin dört çocuğu bulunmaktadır. (İrvin Yalom, 2006:664)

İnsan, hayatına anlam veren ve hayatı sürdürmenin ötesinde, hayatı yaşamaya değer kılan bir gaye arar. (Özarpınar, 1999:41) Anlam hayat için esastır. Fransa’da yapılan bir kamuoyu araştırmasından söz eder: Genel nüfusun %89’u uğrunda yaşayacak “bir şeye” gereksinimleri olduğuna inanmakta ve yüzde 61’i uğrunda ölmeyi isteyecekleri bir şey bulunduğunu düşünmektedir. (Frankl, 2000: 95) Frankl’a göre anlamın üç kategorisi vardır: 1) İnsanın başardığı veya kendi yaratımı bağlamında dünyaya verdikleri; 2) İnsanın etkileşim ve deneyim bağlamında dünyadan aldıkları; 3) İnsanın acı çekmeye, değişmez kadere karşı aldığı tutum .(Yalom, 2001:699) İnsanın hayata verdiği anlam bu anlam basamaklarından birine ait olmaktadır.

İnsan sürekli bir anlam arayışı içindedir. (Yalom, 2001:663) Çevresinde olup bitenlere anlam vermek insan için bir lüks değil bir ihtiyaçtır .(Dökmen, 2002:145) Maslow anlam istemini (iradesini), “insanın temel düşüncesi” olarak değerlendirir .(Frankl, 1994: 23)

Hayatın anlamı nedir? sorusu genelde hayatın, özelde insan hayatının tümüyle tutarlı bir örüntüye uyup uymadığıyla ilgilidir. Anlam arayışı, tutarlılık arayışını ifade eder. (Yalom, 2001:664) Benim hayatımın anlamı ne? ise farklı bir sorudur ve dünyevi anlam olarak ifade edilen şeye göndermede bulunmaktadır. Dünyevi anlam, amacı kucaklar. Anlam hissine sahip olan biri, hayatını bir amaca veya kendini vereceği bir hedefe sahip olarak yaşar. (Yalom, 2001:664)

Varoluşçu psikolojik danışma diğer iki yaklaşıma karşı tepki olarak çıkmıştır. Gerek psikoanalitik gerekse davranışsal psikolojik yardım hizmetleri yaklaşımları

insanın bireyselliği ve özgürlüğünü sınırlandırmaktadırlar. Varoluşu psikolojik danışma ise bireye yapılan psikolojik yardım sürecini insanın var oluşunda, özünde yer alan dört büyük konuya (ölüm- özgürlük yalıtılmışlık- anlamsızlık) odaklaşan dinamik bir süreç olarak görmektedir. Bireyin seçimleri ve eylemlerinde özgür olduğu bu nedenle de seçimlerinin ve eylemlerinin sorumluluğunu alması gerektiği anlayışı vurgulanmaktadır. Biz insan olarak koşulların kurbanı değiliz çünkü her türlü koşullarda biz olmayı ya da olmamayı seçtiğimiz şeyizdir. Psikolojik danışma sürecinin amacı danışanların seçtiklerini keşfederek farkına varmaları ve bunların sorumluluğunu almalıdır. Birçok danışan için kendilerini var eden seçimlerini fark etmeleri değişimin, iyileşmenin başlangıcı olmaktadır. Bir insan olarak biz koşulların pasif bir kurbanı olarak kalmak zorunda değiliz ve bunu fark ederek sürekli biçimde kendi yaşamımızın mimarı haline gelebiliriz. (Yalom, 2001:12)

Varoluşçu psikoterapi bireyin var-olmasından kaynaklanan endişelere odaklanan dinamik bir terapi yaklaşımıdır. Dinamik psikiyatriden bahsederek, hangi terapist dinamik olmamayı, yani ağır miskin durgun, hareketsiz olmayı kabul ederdi? Hayır, terim güç kavramını içeren özel teknik bir kullanıma sahiptir. (Yalom, 2001: 15)

Freud'un insanın anlaşılmasına en büyük katkısı, zihinsel işleyişin dinamik modeli olmuştur. Bireyin içinde çatışmalı güçlerin bulunduğunu ve hem adaptif hem de psikopatolojik olan düşünce, duygu ve davranışın bu çatışmalı güçlerin bir sonucu olduğunu öne süren model Üstelik bu güçler çeşitli farkındalık düzeylerinde bulunmaktadır. Bazıları gerçekten tamamen bilinçdışıdır. Bir bireyin

psikodinamikleri o kişinin içinde işleyen çeşitli bilinçdışı ve bilinçli güçleri, güduları ve korkuları içermektedir. Varoluşçu terapi, bireyin içindeki etkileşim halinde bulunan özel güçler, güdüler ve korkulara ait tamamen farklı bir bakış açısına dayandırılmaktadır. Problemlili hastayla uğraşan uzman, bireydeki, hiç dokunulmamış esas çatışmaları nadiren inceleyebilmektedir. Hasta bunun yerine inanılmaz derecede karmaşık endişeler kümesine sığınmaktadır. Birincil endişeler derine gömülmüştür, bunun üstüne bastırma, inkâr, yer değiştirme ve sembolleştirme katmanları yığılmıştır. (Yalom, 2001: 16)

Varoluşçu dinamiklerle, Freudyen ve neo Freudyen dinamikler arasındaki bir başka büyük fark “derinliğin” tarifini içermektedir. Freud’a göre, araştırma her zaman kazıyı gerektirmektedir. O, bir arkeologun sabrı ve titizliğiyle çok katmanlı ruhu kazıyıp asıl noktaya, yani bireyin hayatındaki en baştaki olayların psikolojik kalıntılarının bulunduğu temel çatışma katmanına ulaşmıştır. En derin çatışma en baştaki çatışma anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Freud’un psikodinamikleri gelişimsel temellidir. Temel ya da birincil terimleri kronolojik olarak alınmalıdır.

Her biri “ilk” sözcüğüyle eşanlamlıdır. Buna uygun olarak, örneğin, temel anksiyete kaynakları en eski psikoseksüel felaketler olarak düşünülmektedir. Yani, ayrılma ve iğdiş edilme. Varoluşçu dinamikler gelişimsel modele bağlanmamıştır. Temel ile ilk yani önemli olan ile kronoloji olarak önde gelen sözcüklerinin aynı kavramlar olduğunu varsaymak için zorlayıcı bir neden yoktur. Varoluşçu perspektiften bakıldığında derinlemesine araştırma, insanın geçmişi araştırması anlamına gelmemektedir; daha çok, kişinin günlük kaygıları bir kenara bırakıp

varoluşçu durum hakkında derinlemesine düşünmesi anlamına gelmektedir. Zamanın dışında düşünmek, insanın ayağı ve onun altındaki zemin arasındaki ilişkiyi düşünmek, bireyin bilinçliliği ve etrafındaki boşluk arasındaki ilişkiyi düşünmektir; insanın olduğu hale nasıl geldiğini değil ne olduğunu düşünmektir. (Yalom, 2001: 22–23)

Bazı terapistler var oluşçu kaygılarla uğraşmaktan yalnızca evrensel oldukları için değil, bunlarla yüzleşmesi korkunç olduğu için de uzak dururlar... Bu tür terapistler varoluşçu konulardan uzak durmanın en iyisi olduğunu düşünürler, çünkü hayatın zalim gerçekleriyle başa çıkmanın iki yolu vardır – kaygılı gerçek ya da inkâr- ve ikisi de hoş değildir... Varoluşun getirileriyle yüzleşmek acı verir, fakat sonunda iyileştirir. (Yalom, 2001: 32)

Çok sayıda Avrupalı psikiyatrisi Freud'un indirgemeci görüşüne (bütün insan davranışlarını dürtü temeline bağlamak), materyalizmine (en yüksekini en alçaktaki bağlamında açıklamak) ve determinizmine (bütün zihinsel işleyişlere mevcut olan tanımlanabilir faktörlerin neden olduğu inancı) karşı çıkmaktadırlar. Çeşitli varoluşçu analizciler temel bir yöntemsel nokta konusunda aynı fikirdedirler: Analizci, hastaya görüngübilimsel olarak yaklaşmalıdır. Yani, hastanın yaşantısal dünyasına girmeli ve anlayışı bozan ön varsayımlarda bulunmadan bu dünyanın olgularını dinlemelidir. Varoluşçu analizciler içinde en iyi bilinenlerinden olan Ludwig Binswanger, “yalnızca tek bir uzay ve zaman yoktur, insan sayısı kadar çok zaman ve uzay vardır” demiştir.1950'lerde hümanist psikoloji oluşturuldu. Bazen psikolojide “üçüncü güç” (davranışçılar ve Freudyen analitik psikolojiden sonra) olarak adı geçen hümanist psikoloji artan üye kayıtları ve binlerce akıl sağlığı

uzmanının katıldığı yıllık toplantılarıyla güçlü bir organizasyon haline geldi.
(Yalom, 2001: 32–34)

I. 1. 1. İrvin Yalom ve Varoluşçu Psikoterapi

Yalom bütünlüğü vurgulayan, insan iradesini ön plana çıkararak, insani değerlerin önemini vurgulayan bir kuramdan söz ediyor. (Yalom.2001:20-25)

Yalom varoluşçu terapiyi şöyle tanımlıyor: Varoluşçu psikoterapi, bireyin var olmasından kaynaklanan endişelere odaklanan dinamik bir terapi yaklaşımıdır.

Bireyin var olmasından kaynaklanan endişeler neler olabilir?

Temel endişe kaynağı: **ölümdür.**

Varoluş kaygılarından bir tanesi: **sorumluluktur.**

Varoluş kaygılarından başka bir tanesi: **anlamsızlık ve anlam arayışıdır.**

Varoluş kaygılarından başka bir tanesi: insan **iradesinin** harekete geçmesi veya geçmemesidir. (Yalom, 2001:20-25)

Yalom çok iyi yemek yapan bir kişiyi örnek olarak gösterir. Bu kişinin sırrı yemeğe attığı baharatlardır. Baharatlar “dışarıdan” yemeğe atılır, yani resmi kuramın (yemek tarifinin) dışında kalır.

Terapistte yemeği lezzetli pişirirken (terapi yaparken) ne olup bittiğinin çok da farkına varmaz!“Terapistler genellikle bunların farkında değildir.”

“Her terapist pek çok hastasının neden iyileştiğini açıklayamadığını bilir. “

Yalom'un anlayışında “sezgiler” özel bir önem kazanır. O bardağın boş tarafını sürekli bize göstererek dolu tarafından memnun olmamızı sağlayan bir “ruh sihirbazıdır” .(Yalom.2001:20-25)

Yalom'un, Freud'un teorisini deterministik, indirgemeci ve mekanik düşünceler bütünü olarak görmesi ile kendisinin “insanın” (hastanın) karşısına ilahi kavramlarla çıkıp, insanı kutsaması arasında güçlü bir bağ vardır.

Freud ruhbilimi anlaşılabilir ve anlatılabilir bir hale getirmeye çalışmıştır. Ruhbilimine bilimsel bilgi alanı olarak, saygınlık kazandırmıştır. İnsan davranışlarındaki sisleri ve mistik örtüyü kaldırmıştır. (Yalom.2001:20-23)

I.2. Abraham Maslow

1 Nisan 1908'de New York Manhattan'da doğdu. Yalnızlık, mahcubiyet, aşağılık duyguları, depresyon ve mutsuzluk dolu bir çocukluk ve delikanlılık dönemi geçirdi. Nefret dolu ve itici bir kadın olarak gördüğü annesini hiç sevemedi; mutaassıp bir Musevi olan annesi sık sık Tanrı'nın kendisini şu veya bu şey için cezalandıracağını söylerdi. Bu tehditlerin de etkisiyle, daha küçük yaşta dine güvenmemeye karar verdi ve ateist oldu. Buna rağmen, o dönemin anti-Semitik eylemlerinden ve hücumlardan diğer Yahudiler kadar o da muzdarip kaldı. (Jess FEIST -Gregory.2002:492)

Brooklyn'de Erkek Lisesi'ni bitirdi; çok zeki, yetenekli ve bol okuyan biriydi. New York Şehir Koleji'nde hukuk tahsiline başladı ama bir gece kitaplarını atıp

okulu terk etti. Cornell Üniversitesi'nde felsefe ve psikoloji okumaya başladı. Oradaki psikoloji hocası Prof. Edward B. Titchener'i soğuk bulup beğenmediği için, bir sömestre sonra New York Şehir Koleji'ne döndü. Bu sırada 20 yaşındaydı ve 19 yaşındaki kuzeni Bertha ile evlendi (bu "gelenek" ona yabancı değildi çünkü kendi anne babası da kuzendiler). Orada da mutlu olamayınca Wisconsin Üniversitesi'ne gitti, iki sene sonra felsefe dalında yüksek lisansını aldı. John. B. Watson'un davranışçılık ekolüne merak salıp psikoloji doktorasına başladı. 1934'de doktorasını aldı ama gerek Büyük Buhran döneminin gerekse anti-Semitik akımların etkisiyle, akademik bir görev bulamadı. (Jess Feist - Gregory.2002:493-495)

Tıp fakültesine başladı ama kısa bir süre sonra, tıbbın da tıpkı hukuk gibi insanları tutkusuz ve olumsuz açıdan ele aldığına kanaat getirerek, tıbbiyeyi de terk etti. Hayatı boyunca sıkıldığı her şeyi terk etme huyu bundan sonra da sürdü. Ertesi sene New York'a geri döndü ve Columbia Üniversitesi'ndeki Teacher's Koleji'nde E. L. Thorndike'ın asistanı oldu. Bir sene kadar insan cinselliği üzerinde çalıştıktan sonra oradan da sıkıldı ve ayrılıp Brooklyn Koleji fakültesine intisap etti .(Jess Feist - Gregory.2002:497-500)

1940'lı yılların ortalarından itibaren sıhhati bozulmaya başladı. 1946'da, henüz 38 yaşındayken, iyice rahatsızlanarak iki kızını ve karısını alıp California'da Pleasanton'a taşındı ve ismen de olsa Maslow Cooperage Corporation'un başına geçti. 1949'da kısmen düzelerek Brooklyn Koleji'ne geri döndü. 1951'de, Waltham Massachusetts'de yeni kurulmuş olan Brandeis Üniversitesi'nin psikoloji bölümünün başına geçti. Bol miktarda yazı yazıyordu ve şöhreti de iyice artmıştı ama, dâima olduğu gibi, burada da hiç mutlu olamıyordu. Talebelerinden artarak gelen ders

verme tekniğiyle ilgili eleştirilere kızıyor ve ürküyordu. (Jess Feist - Gregory.2002:495-523) 1967 Eylülünde ciddi bir kalb krizi geçirdiğinde, 20 sene önceki teşhis edilemeyen garip hastalığının da aynı şey olduğunu fark etti. Zâten sıkılmıştı, talebeleriyle sorunlar yaşıyordu. California'daki Menlo Park'ta Saga Administrative Corporation'dan gelen iş teklifini kabûl edip, oraya geçti. Burada belli bir işi gücü yoktu, kafasına göre yazıyor, düşünüyor ve keyfine bakıyordu; onu tenkit eden kimse de yoktu. 8 Haziran 1970'de, hafifçe koşarken (jogging), 62 yaşında şiddetli bir kalb krizi ile vefat etti. (Jess Feist -Gregory.2002:498-500)

Hayatı boyunca pek çok ödül almış, 1967–1968 senelerinde Amerikan Psikoloji Birliği başkanlığı yapmıştı. Vefat ettiği zaman îtibâriyle, sâdece bir psikoloji profesörü olarak değil, en az o kadar da iş idâresi, eğitim, hemşirelik, ilâhiyat gibi konulardaki yazıları, konuşmalarıyla tanınıyordu. (Jess FEIST - Gregory.2002:501-523)

I.2.A.Kendini Gerçekleştirme

Maslow'un yazıları, yapmacıklık, varoluş ihtiyaçları,(bireyi kişilik gelişimi, olgunlaşma ve sonunda öz- gerçekleştirme yönün- de güdüleyen, ancak temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra devreye giren güdüler) ontifacation (nesnelleştirme- dış dünyada var olmayan bir şeyi var sayma) D-values (D-Değerleri) gibi kendisinin geliştirdiği terimlerle doludur.

Ancak ismiyle birlikte sıklıkla anılan iki terim, kendini gerçekleştirme ve doruk deneyimdir.

I.2.B. İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Meta Motivasyonlar

Maslow 'a göre kâmil insan, kendini gerçekleştiren, yani , “bütünüyle ve tam olarak insan olmanın anlamını dopdolu, canlı, özgeci tam bir konsantrasyonla ve kendini vererek tecrübe eden “ kişidir. Böylesine ideal bir amaca nasıl ulaşılır? Kendini gerçekleştirmesi için bir kişiye ne olması gerekir? Bu soruların Cevabı, insanların düşükten yükseğe doğru sıralanan bir ihtiyaçlar hiyerarşisine sahip olduğu anlayışında yatar. Kendini gerçekleştirme, yüksek ihtiyaçlar tarafından güdülenme ve o ihtiyaçları tatmini için insanın merdivenleri tırmanmasını gerektirir.

Maslow'a göre insanların davranışlarının temeli olan ihtiyaçlar beş basamakta le alınabilir ve bunlar sırasıyla şöyledir: (Eren, s.35–46)

a. Fizyolojik İhtiyaçlar: Bunlar insanın biyolojik olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlardır. Açlık, susuzluk, cinsellik (neslini devam ettirmek), uyumak, boşaltım, nefes alıp vermek, barınma gibi ihtiyaçlar bu kategoridedir. Buna göre, açlık problemi olan bir insana hürriyet, sevgi, sanat gibi konular boş gelir.

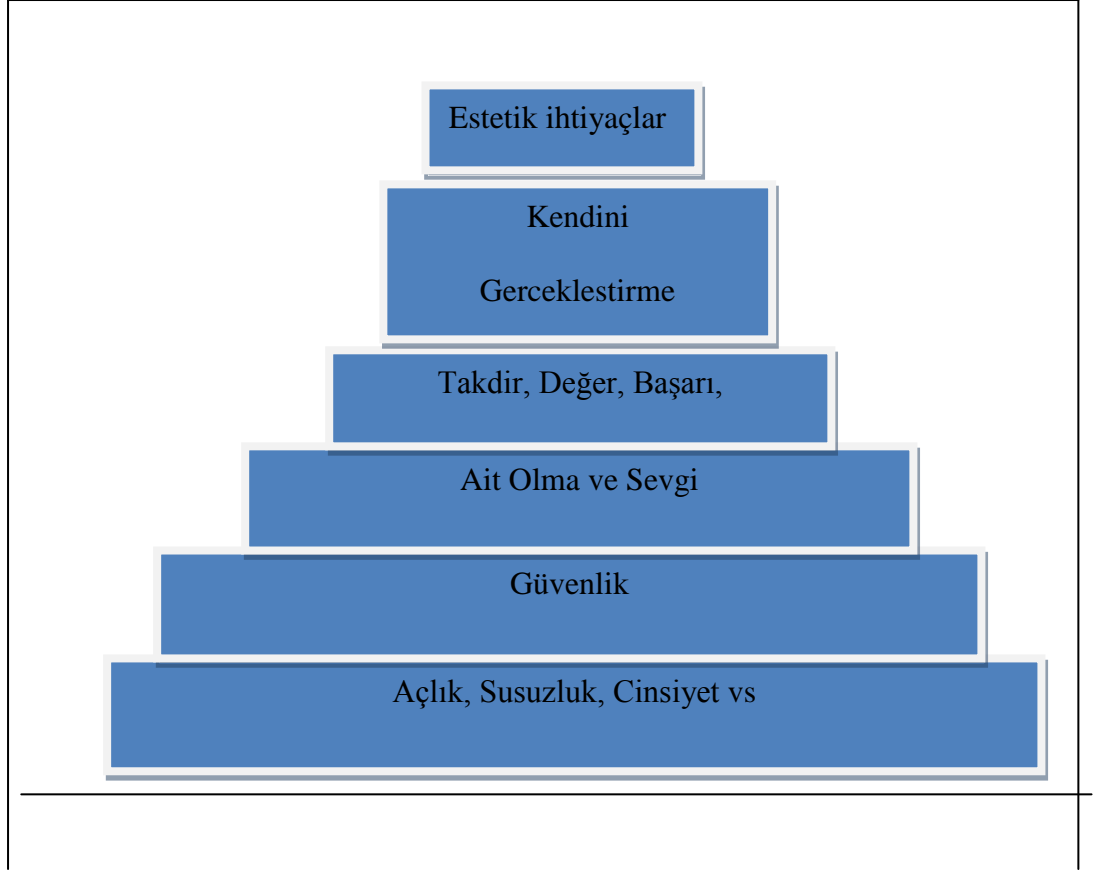
b. Güvenlik İhtiyaçları: Fizyolojik ihtiyaçları karşılanan kişinin bundan sonra ihtiyaç hissedeceği şey güvenlik olacaktır. Emniyet, güven, düzen ve değişmezlik bu kategoride değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak insanın kendine fiziki, ekonomik, sosyal ve belki de siyasal olarak güvenli bir ortam oluşturma ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Şimdiki ve gelecekteki güvenlik düşünülmektedir.

c. Ait Olma ve Sevgi İhtiyacı: Maslow burada insanların sosyal bir varlık olması yönü üzerinde durmaktadır. (Eren, age, s.35) Tredgold, bu ihtiyacın insanların toplu yaşama içgüdüleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. (Eroğlu, age, 2005 s.43) İnsan diğer insanlarla birarada yaşamak, onları sevmek ve onlar tarafından sevilme ister. Sevmek ve sevilmenin olmadığı yer kişiye sıkıntı verir onu rahatsız eder.

d. Takdir ve Saygı İhtiyaçları: Maslow'un takdir ve saygı ihtiyaçlarının iki yönlü olduğunu görülmektedir. Birincisi bireyin başarı, hizmet gibi nedenlerle başkaları tarafından değer görmesi, takdir edilmesi; ikincisi ise kişinin kendi kendine saygı göstermesi, kendini takdir etmesidir. Başarısı ve hizmetleri başkaları tarafından onanan insanın kendine güveni gelir.

e. Kendini Gerçekleştirme: Birey yukarıdaki ihtiyaçlarını giderse bile eğer hâlâ yetenek, bilgi, beceri itibarıyla kendini tam olarak ortaya koyamadığını düşünüyorsa içinde bir boşluk hissedecek ve bu eksikliği gidermeye çalışacaktır. İşte buna kendini tamamlama, kendini gerçekleştirme denilmektedir. Burada kişinin meslek, bilim, sanat, din, siyaset vs alanlarda en tepe noktalara çıkmasının yanında onun örnek gösterilecek niteliklere erişmesi gerekmektedir. Yani, amaç ideal insan, bilge kişi özelliklerine erişmektir.

I.2.1. Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Maslow, bireyin gerçek anlamda verimli ve başarılı olması için, sağlıklı bir “benlik saygısına” sahip olması gerektiğini savunur. Maslow’a göre, benlik saygısının iki kaynağı vardır: Birincisi, bireyin önem verdiği kişilerden gördüğü sevgi, saygı ve kabul; ikincisi ise bireyin yetkinlik ve başarı duygularıdır (Joseph, 1995). Sevgi gereksiniminin karşılanması, benlik saygısını etkileyen temel etmenlerdendir. Koşulsuz sevgi içinde büyüyen kişilerin benlik anlayışları güçlü ve olumludur .(Cüceloğlu, 1993: 235-237)

Kendini gerçekleştirme, hiyerarşisinin oluş değerleri yonunde ilerledikçe gerçekleşir. Hangi yone gidileceğinin tayini, seçim anıdır. Bazı ozel noktalarda bireyler bir zorunluluk olarak seçim yapmak durumunda kalırlar: yalan soylemek ya da durust olmak, almak ya da almamak ya da ilgilenmemek, bu noktalarda ilerleme ve gerileme, seçimi soz konusudur. Seçim eyleminde alışkanlık haline gelen uygulamalar şablonlar metamotivasyona yonnelme ya da ondan uzaklaşmaya dolayısıyla kendini gerçekleştirmeye yonnelme ya da ondan uzaklaşmayı etkiler. (şahin, 2008, 131–134)

Maslow'a gore kendini gerçekleştirme sureci, kutsal- Liktan arındırmanın savunma mekanizması, insanların somut objelere indirgenmesi ve sembolik ve icşel değerlerinin reddedilmesi tarafından devamlı tehdit edilir. Maslow bunun, sıklıkla ergenlerdeki otoriteyi reddetme ile ilişkilendirilen, kişilikteki icşel olan erdemler ve değerlere guvensizliği gosterdiğini one surer. (şahin, 2008, 131–134)

Kişilerin kendilerin gerçekleştirmeleri icin, bu savunma mekanizmasına yeniden kutsallaştırma icin bırakmaları gerekmektedir. Bu istekliliğe sahip olmayı ve insanlığın bir ferdi olarak kişilerin varlığında bir huşu duygusunu yeniden elde etme yeteneğini ifade eder. Boylece Maslow, kişiliğin anlaşılmasında "değerlerin ve fiillerin eriyip kaynaşmasına" başvurur. Bu tur kaynaşmanın olma ihtimalinin yuksek olduğu anlar, doruk tecrube ve kendini gerçekleştirmenin bir sarsıntıyla one fırladığı geçici vecd anlarıdır .(şahin, 2008, 131–134)

I.2.2. Maslow ve Değerler

Maslow, insanlık tarihinin gerçekten büyük şahsiyetlerinin doruk deneyimlere sahip olmalarından etkilenmiştir: Onların evrenle birliği hissettikleri coşkunluk anları, açıklık, yaratıcılık ve anındalığın yükseltildiği ve bütün insanların birleştiği anlardır.(Şahin,2008,136) değerlendirme ya da tasvir teşebbüsleri, onların değer ve saygınlıklarını azaltsa da, bu tür tecrübeler, tecrübe edenlerin kendi içsel değerlerini destekler, geliştirir. Bir kişi "yaşadığı bu olaylarla gerçek benliğine, potansiyellerini daha mükemmel gerçekleştirmeye, varlığın özüne daha çok yaklaşmaya ve daha mükemmel insan olmaya başlar". (Şahin, 2008: 136)

Maslow, Dinler Değerler ve Doruk Deneyimlerin ön-sözünde, kitabının William James'in Dini Tecrübenin Çeşitleri isimli eserinin geleneğine bağlı olduğunu iddia etmiştir ve bu doğrudur. Maslow, özellikle yoğun dini ifadelerde bilinen şekliyle bireysel tecrübenin önemini kabul eder. Selefi gibi, dini tecrübenin son derece kişisel karakterini ciddiye alır ve klinik tecrübelerindeki öznel gözlemlerini, metodolojisine istekli bir şekilde dâhil eder. (Şahin, 2008: 140) O, James'in dini' özünün abartılı ve "yüksek düzeyli" fenomende keşfedilebileceği yönündeki hipotezini onaylar; organize olmuş kurumsal dinin, kişisel dinin canlılığını öldürebileceği duygusunu paylaşır. Bu anlamda Maslow, William James'in "Din Bilimi Programı'nı" devam ettirmektedir. Bununla birlikte Maslow çok önemli bir noktada James'den ayrılır. O, her ne kadar "yüce Varlığın (More) öteki tarafı için kendi kavramsal karşılığına sahip olsa da, tabiatüstü üst inançları bütünüyle reddeder. Doruk deneyimler, şartlandırma veya her türlü biyolojik tepki,

istenmeyen bir şeyin dışı vurması veya kötü bilinçaltından daha fazlasını temsil eder; "daha üst bir tabiatı, simgeler ve sürpriz ve keşifle gelir. Doğaüstü (supernatural), Maslow'un doruk deneyimi tasvirine ne kadar da benziyor .(Şahin,2008:140–141)

Ancak o, en yüksek anları beşeri zeminler üzerinde açıklamayı tercih etmektedir. Maslow'un hümanistik açıklaması en az iki gözlemi gerektirir. Birincisi, Maslow'un etkilendiği; özellikle dinin yerleşmesi ve devam etmesi için çok önemli gördüğü ve dışsal bir güç tarafından düzenli olarak kavranıldığı anlarındaki tecrübelerini açıkladığı kişilerin yaşadıkları doruk deneyimleridir. Bu tecrübeleri doğacı (naturalistic) veya hümanistik bir zeminde açıklama çabası, onları yaşayanların olayların Tanrı ya da en yüce varlıkla irtibatlı olduğuna dair hem dinî tecrübe anında hem de sonrasında sahip oldukları kesin inançları karşında, silinir gider. Dini tecrübeyi anlamak için kişisel dokümanları hesaba katmanın gerekliliği üzerinde ısrarla duran James, i desteklemek, bu noktada bir düzeltici olarak Maslow'un hizmet etmiş olabilir. İkincisi, tabiatüstü açıklamanın da teolojik ve felsefi sorguya açık bir anlam yorumu olduğu kabul edilmelidir .(Şahin,2008: 140-141-142)

Maslow'un sık yaşanan doruk deneyimler üzerinde yaptığı çalışmalardan elde ettiği verilere göre, bu kişilerde bu anlarda uzay ve zamanın karakteristik bir şekilde bulanıklaşması ve karmaşık hale gelmesi gözlemlenmiştir. Yaratıcılığın taşıdığı anlarda şair ya da ressam çevresinden ve geçen zamandan habersizdir. Kendine geldiğinde ne kadar zaman geçtiğini söyleyemez. Daha da ötesi, zaman ve

mekânın tümüyle yitirildiğini bildiren sevgililerin durumu da buna örnektir. Esriklik (trans) anında zamanın ürkütücü bir hızla geçmesi, bir günün bir dakika gibi yaşanması değildir yalnızca söz konusu olan, Bazen bir dakika öylesine yoğun yaşanır ki bir gün ya da bir yıl geçmiş gibi gelir insana. Sanki bir şekilde zamanın aynı anda hem durağan hem de çok akıcı olduğu ayrı bir dünyada yaşanmaktadır. Alışılmış algı ve duygu kategorilerimiz söz konusu olduğunda elbette bu aykırı ve çelişik bir durumdur. Bununla birlikte çok sık bildirilen bir durumdur ve kesinlikle göz önüne alınması gerekir. (Güleç,2009: 2)

Doruk deneyimler her zaman iyi ve hoşnut edicidir, hiçbir zaman kötücül ya da sakıncalı olarak algılanmaz. Deneyim kendi içinde geçerlidir; kusursuz ve tamdır, başka bir şeye gereksinim duymaz. Kendi kendine yeter. Kendi içinde gerekli ve kaçınılmaz olduğu duyumsanır. Olması gerektiği kadar iyidir. Bu deneyime şaşkınlıkla, hayret ve ilgi dolu, alçakgönüllü ve hatta saygılı, coşku dolu, inançlı bir tepki verilir. Bu tepkiyi tanımlamak için zaman zaman kutsal sözcüğü de kullanılır. Varlığı içeren bir anlamda haz verici ve “ zevklidir” .(Cengiz Güleç, 2009:3)

Maslow, “varlık bilinci” ile gelişen ve çakışan değerleri de “varlık-değerleri”olarak tanımlamaktadır. Bunları da şöyle sıralamaktadır. (Cengiz Güleç, 2009:3)

- 1.Bütünlük: (birlik, bütünleşmişlik, yalnızlık, örgütlenme, yapı, ikiliği aşkınlık)
2. Kusursuzluk; (gereklilik, doğruluk, kaçınılmazlık, uygunluk, eksiksizlik, zorunluluk).

- 3.Tamamlama-tamamlanma
- 4.Adalet
- 5.Hayatiyet
- 6.Zenginlik
- 7.Yalnlık
- 8.Güzellik
- 9.İyilik
- 10.Eşitsizlik
- 11.Çabasızlık
- 12.Şen olma
- 13.Doğruluk-dürüstlük, gerçeklik
14. Kendine yeterlik, özerklik ve bağımsızlık

Bu değerler birbirini dışlayan bir yapıda değildir: Birbirinden uzak ya da ayrı değildirler; tersine birbirlerini kapsar ya da birbirleri ile birleşirler. Bunlar Varlığın parçaları değil çeşitli yönleridir. Kendini ortaya koyan, güzel bir insan ya da resim görmek, kusursuz bir cinsellik veya aşk yaşamak, içgörü, yaratıcılık, doğurmak gibi işlem ve deneyimlere bağlı olarak bilişte ön plana çıkar. Söz konusu olan yalnızca doğru, iyi, güzel vb. eski üçlemelerin birleşmesi ve birlikteliği değildir .(Cengiz Güleç,2009:4)

Doruk deneyimde insan, büyük bir şeyin karşısındaymış gibi şaşkınlık, hayret, derin saygı, uysallık, alçakgönüllülük, teslimiyet gibi duyguları içeren bir tepki verir. Bu duyguya zaman zaman büyük bir şeyin karşısında ezilip gitme korkusu eşlik eder. Bununla birlikte bu korkunun da hoşnutluk verici olduğunu bu

deneyimleri yaşayanlar rapor ederler. Maslow, doruk deneyim yaşayanlarla yaptığı çalışmalardan şu tespitleri yapar; Doruk deneyimler dokunaklıdır ve insanın içine işler; Bazen gözyaşlarıyla, bazen kahkahalarla, bazen de ikisiyle birlikte karşılanır. Çelişik bir şekilde acıya yakın bir duygu verir. Bununla birlikte “tatlı” olarak nitelendirilen, istenen bir acıdır bu. Yalnızca bu insanlar değil, birçok yazar da doruk deneyimler ile istenilen bir ölüm arasında koştur bir ilişki kurmuştur. Bu durum tipik olarak şöyle dile getirilir;” Bu çok fazla kusursuz. Buna nasıl dayanacağımı bilemiyorum. Şu anda ölebilirim ve bu hiç sorun değil.” Bu, belki de, insanın deneyimi yaşamayı sürdürme isteğinden, doruktan vadiye, sıradan dünyaya inmeyi gönlünün istememesinden kaynaklanmaktadır. Belki de, aynı zamanda, deneyimin büyüklüğü karşısında duyulan derin uysallık, küçüklük, değersizlik duygusundan kaynaklanmaktadır”.((Cengiz Güleç, 2009:5)

I.2.2.Abraham Maslow ve Sevgi

İnsanoğlu tek başına yaşayamaz ve başka insanların varlığına ihtiyaç duyar. Sosyal bir varlık olan insanın başkalarıyla birlikte yaşama, başkaları tarafından kabul edilme, arkadaşlık, sevme ve sevilme gibi ihtiyaçları sosyal ihtiyaçlarını oluşturur. Maslow bireyin fizyolojik ve sosyal ihtiyaçları giderildikten sonra sosyal ihtiyaçların motivasyon kaynağı haline geleceğini belirtmektedir. Bu gereksinme giderilmediğinde kişi kendini aidiyetten yoksun, yalnız ve reddedilmiş hissedecektir .(Maslow.2001: 46)

Sevgi olduğu gibi alışılmış şekliyle ele alındığında bir eksikliğin doyurulması gereksinimidir. İçi sevgi ile doldurulan bir boşluktur. Eğer bu iyileştirici gereksinim elde edilemiyorsa güçlü bir sayrılık (patoloji) baş gösterir. Doğru zamanda doğru oranda ve gerektiği şekilde elde edilebiliyorsa sayrılığın ortaya çıkması engellenir. Sayrılık ve sağlığın ortalama düzeyleri de orta düzeyli engellenme ya da doyumların sonucudur .(Maslow.2001: 48)

Hastalıklı durum çok ağır değilse ve erken ele alınırsa yerine koyma terapisi iyileştirici olabilir. Yani hastalık, "sevgi açlığı, belirli durumlarda sayrılı eksikliğin giderilmesi ile iyileştirilebilir. Sevgi açlığı tuz eksikliği ya da vitamin eksikliği gibi bir eksiklik hastalığıdır. (Maslow.2001: 48)

Sağlıklı bir kişi sevgiyi yalnızca belirli küçük destekleyici dozlarda alır ve kimi dönemlerde bunlar olmadan da yaşayabilir.

Ama eğer güdülenme eksiklerin giderilmesine ve dolayısıyla bu gereksinimden kurtulmaya yönelikse bir çelişki doğar. Gereksinimin doyuma ulaşma yolu ile giderilmesi gereksinimin ortadan kalkmasını sağlamalıdır. (Maslow,2001: 49)

Bu ise sevgi ilişkilerinde doyuma ulaşmış insanların sevgi almaya ve vermeye daha az gereksinim duyduğu anlamına gelir. Bununla birlikte, sevgi-gereksinimini-doyurmuş daha sağlıklı insanlar üzerinde yapılan klinik çalışmalar bu

insanların sevgi almaya daha az gereksinim duymalarına karşın, daha çok sevgi verebildiklerini ortaya koymuştur. Bu açıdan bakılınca, daha sağlıklı insanların daha sevgi dolu oldukları söylenebilir. (Maslow.2001: 49)

Bu kendi içinde bulma durumu alışlagelmiş (eksiklik gereksinimi kuramların merkezli) sınırlarını ve yeni bir "üst-güdülenme, (metamotivation) (gelişim güdülenmesi ya da kendini gerçekleştirme) kuramının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. (Maslow.2001: 49)

V-sevgisi(bir başka kişinin Varlığına duyulan, gereksinimsiz ve bencil olmayan sevgi) ile E-sevgisi (eksiklik-sevgisi, gereksinim sevgisi, bencil sevgi) arasındaki karşıt dinamikler üzerinde biraz durmuştuk. Şimdi, önceden yaptığımız genellemeleri örneklendirmek ve açıklamak için bu iki karşıt grup üzerinde durmak istiyorum.

1. V-sevgisi bilinç düzeyinde rahatlıkla kabul edilir ve bundan tümüyle haz duyulur. Sahiplenici olmadığı ve gereksinimden çok değer vermeyi öne çıkardığı için bir soruna neden olmaz ve uygulama her zaman için haz vericidir.

2.Hiçbir zaman tümüyle doyurulamaz. Alınan haz sonsuzdur.(Maslow.2001.s.49) Genellikle yok olmaz, gelişir. İçsel olarak haz vericidir ve araç olmaktan çok bir erektir.

3.V-sevgisi deneyimi sıklıkla estetik ya da mistik deneyimle aynı şekilde ve aynı etkiler bağlamında tanımlanır. (Bakınız "Doruk Deneyimleri' kitabının 6' ve7 ' bölümleri')

4.V-sevgisinin sağaltıcı ve ruh sağlığını arttıran etkileri çok derin ve yaygındır. Annenin bebeğine duyduğu görece saf sevgi ya da kimi mistiklerin Tanrıları için duydukları kusursuz sevgi de benzer şekilde betimlenmiştir. (Maslow.2001.s.50)

5.V-sevgisi kuşkunun gölgesinden arınmıştır. Daha zengin, daha “yüce” ve (tüm v-sevenlerin önceden yaşamış olduğu) E- sevgisinden daha değerli öznel bir deneyimdir. Bu üstünlük her iki tip sevgiyi de Çeşitli şekillerde eşzamanlı olarak yaşayan daha yaşlı kişiler tarafından da onaylanmıştır. (Maslow.2001: 50)

6. E_sevgisi doygunluğa ulaşabilir. Bir insanın sevmeye ve değer vermeye ne derece yaraşır olduğu düşünülürse "doygunluk, kavramının değer veren-sevgi ile bağdaşmadığı da görülecektir.

7. v-sevgisinde kaygı, kin gütme en alt düzeydedir. Tüm uygulamalı insani erekler göz önüne alınırsa, bunlara hiç yer olmadığı bile düşünülebilir. Doğal olarak, öteki-için-kaygılanmak söz konusu olabilir. E-sevgisinde ise her zaman için bir derece kaygı, kin söz konusudur. (Maslow.2001: 50)

8. V-sevgisine sahip insanlar daha bağımsız, daha özerk ve daha az kıskançtır. Kendini tehdit altında hissetmez' Daha kişisel ve ilgisizdir. Bununla birlikte aynı zamanda karşısındakinin de kendini gerçekleştiren bir insan olabilmesi için yardıma her zaman açıktır. Utkularıyla gurur duyar. Daha düşünceli, verici ve yüreklendiricidir. (Maslow.2001: 51)

9.Karşısındaki insanın en derin ve doğru şekilde algılanması V- sevgisi ile olanaklıdır. Bu, daha önce de vurguladığım gibi, duygusal-istemsel (emotional-cognitive) olduğu kadar bilişsel (cognitive) bir tepkidir. Bu o denli etkileyici bir durum ki insanların yaşadıkları deneyimlerle de ortaya koyduğu gibi, insanın gözünü kör eden

sevgiden dem vuran o basmakalıp söze karşılık asıl kör edicinin sevgisizlik olduğuna her gün daha çok inanıyorum. (Maslow.2001: 51)

10. Son olarak' V-sevgisinin sevilen kişiyi yarattığını söyleyebiliriz. Bu söz etkileyici olmasının yanı sıra araştırılmaya da açıktır. Bir aşk ilişkisi kişiye bir özümge, kendini benimseme sevgiye değer olma duygusu verir ve bunlar da onu gelişiminde özgürleştirir. İnsanın böyle bir sevgi olmadan gerçek anlamıyla gelişip gelişemeyeceği konusu gerçek anlamda sorgulanmalıdır. (Maslow.2001: 51)

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEVLÂNÂ'NIN İNSANA BAKIŞI

II. I. Mevlana'nın Hayatına ve Eserlerine Kısa bakış

Mevlânâ, 6 Rebülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Belh'de dünyaya gelmiştir.(Eflâkî, 1995:242) Mesnevî'nin girişindeki kayda göre, adı Muhammed b. Hüseyin el-Belhî'dir. Lakâbı Celâleddîn olup, 'efendimiz' anlamına gelen 'Mevlânâ' unvanı ise, kendisine gösterilen saygı ve sevgiyi ortaya koymak ve onun değerli bir şahsiyet olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer yandan Anadolu'ya nisbetle 'Rûmî, Mevlânâ-î Rûm, Mevlânâ-î Rûmî'; müderris olduğu için, 'Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm'; doğum yerine izafeten ise, Belhî olarak da anılmaktadır. Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılış sebebi ve Mevlana'nın Konya'ya geliş tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda değişik rivayetler bulunmaktadır. Ancak Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrıldığı sırada Mevlana'nın beş yaşında olma ihtimali yüksektir. Bahâeddin Veled'in Belh'ten sonraki yolculuğu hususunda da değişik rivayetler olmakla birlikte, onun Konya'ya gelişi 618 /1221 tarihine tekabül etmektedir. (Öngören, 2004: 441)

Mevlânâ, Konya'ya gelmeden önce Larende (Karaman)'da bir süre kalmış ve orada on yedi veya on sekiz yaşlarında Şerafeddin Lâlâ olarak bilinen Semerkantlı bir âlimin kızı olan Gevher Hatun'la evlenmiştir. Bu evlilikten Sultan Veled ve diğer oğlu Alâeddin dünyaya gelmiştir. Gevher Hatun'un vefatından sonra evlenmiş

olduğu Kirâ (Kerrâ, Gerâ) Hatun'dan ise, Muzafferüddîn Âlim Çelebi ve Melike Hatun dünyaya gelmiştir. (Cebecioğlu, 2005: 32)

Küçük yaşlardan itibaren, Sultânu'l-Ulemâ unvanıyla anılan babası Bahâeddin Veled'ten (ö.628/1231) tasavvufî açıdan etkilenmiş olan Mevlana, yine çocukluk ve gençlik yıllarında, babasının yakın ilişkisinden dolayı Kübreviyye Tarikatı'nın gölgesinde yetişmiştir. (Cebecioğlu, 2005: 32)

Babasının vefatından sonra Mevlana'nın terbiyesi ile Burhâneddîn-i Tirmîzî (ö.639/1241) ilgilenmiştir. Coşkun bir sûfi olduğu için 'Fahru'l- Meczûbîn' lâkabıyla övülen, Burhâneddîn-i Tirmîzî Mevlana'ya dokuz yıl mürşitlik etmiş, onu hemen tutuşmaya hazır bir çıra hâline getirmiştir. 630/1233 yılında Mevlâna'nın Burhâneddîn-i Tirmizi ile bir yolculuğa çıktığı anlaşılmaktadır. Birlikte Konya'dan Kayseri'ye kadar gitmişler, Burhâneddîn-i Tirmizi orada kalmış, Mevlana ise Halep'e gitmiştir. (Cebecioğlu, 2005: 33) Halep'te birkaç medresede ders gördükten sonra Şam'a geçmiş, Mukaddemiyye Medresesine yerleşmiştir. Sipehsâlâr Mevlana'nın başta Arap Dili ve Edebiyatı, Lügat, Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi ilimlerin yanında aklî ve naklî ilimlerden icazet aldığını ve onun Şam'da Muhyiddin İbnü'l -Arabî, Sa'deddîn-î Hammûye, Osmanî Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Sadreddîn-i Konevî ile uzun müddet sohbet ettiğini bildirir. Mevlânâ Şam'da bir süre kaldıktan sonra Konya'ya dönmüş ve Burhâneddîn-i Tirmîzî'nin vefatından sonra başta fıkıh olmak üzere İslâmî ilimler üzerine dört yıl kadar ders vermiştir. (Cebecioğlu, 2005: 33)

Mevlana, Burhâneddîn-i Tirmîzî'nin vefatından beş yıl sonra halk arasında Şems-i Perende (Uçan Şems) lâkabıyla anılan Şems-i Tebrizi (ö.645/1247) ile Konya'da karşılaşmıştır. Kaynaklarda Şems-i Tebrizi'nin soy şeceresi ve nerede doğup büyüdüğü ile ilgili çok fazla bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bununla birlikte O'nun Tebriz şehrinde sepet ve zembil örücüsü Ebû Bekr-i Tebrîzî'nin müridi olduğu ve derin melâmet anlayışından kaynaklanan çöşkün tavırlarıyla halk nazarında dikkat çektiği bilinmektedir. Mevlana, Şems ile karşılaşmasından sonra, medresedeki derslerini ve müritleri irşat işini bir yana bırakmış, halkla tamamen ilgisini kesip, bütün zamanını onunla sohbet ederek geçirmeye başlamıştır. Artık Mevlana, ders halkaları ve ilmî münazaralarla meşgul olmak yerine, sema ederek çöşkün ve cezbeli bir yasayış içindedir. (Cebecioğlu, 2005,34)

Mevlana'nın hemen bütün zamanını Şems ile birlikte geçirmesi ve halkla çok fazla ilgilenememesi; halkın Şems'e karşı kıskançlık duymasına ve ona olumsuz tavır takınmasına sebep oldu. Halkın kendisine olumsuz duygular beslediğini ve önyargılı yaklaştığını hisseden Şems-i Tebrizi 21 Şevval 643 (9 Mart 1246) Perşembe günü Konya'yı sessizce terk etmek durumunda kaldı. Şems'e içli mektuplar yazan Mevlana Şems'in Şam'da olduğunu öğrenince onu getirmesi için Sultan Veled'i Şam'a gönderdi. "On beş ay ayrılıktan sonra Şam'dan tekrar Konya'ya dönen Şems, bazı rivayetlere göre artan tepkiler sonucu bu kez öldürülmüştür." Şems'in öldürülmesi 5 Şaban 645 (5 Aralık 1247) tarihine tekabül etmektedir. (Gölpınarlı, 1985: 85–109)

Bir müddet sonra Şems'in vefatını kabullenen Mevlana, önceleri Şems'e beslediği sevgi ve muhabbeti bu sefer Kuyumcu Selâhaddin'e. (ö.657/1258) beslemeye başlamıştır. Kuyumcu Selâhaddin ümmî olmakla birlikte; Mevlana'ya mürşitlik eden Burhâneddin-i Tirmîzî'den (ö.639/1241) feyz almış ve Şems'in sevgisini kazanmış olup riyazete düşkünlüğüyle tanınan birisiydi. Ancak on yıllık bir zaman diliminden sonra, Selâhaddîn bir hastalığa yakalanmış ve Aralık 1258'de vefat etmiştir (Cebecioğlu, 2005: 34). Mevlana, Selâhaddîn'in vefatından sonra, hilafet makamına Hüsameddin Çelebi'yi (ö.682/1284) geçirmiştir. "Mevlana Hüsâmeddin Çelebi'nin hilafet makamına geçişinden, Sultan Veled'e (ö.711/1312) göre on, Sipehsalar'a göre dokuz yıl sonra rahatsızlanarak 5 Cemâziyelâhir 672 (17 Aralık 1273) tarihinde vefat etti." Cenaze namazı, taşınması, defnedilmesi her din ve zümreden halkın katıldığı bir törenle gerçekleşti. Mevlana vasiyet etmiş olduğu halde Sadreddîn-i Konevî'nin ağlamaktan namazı kıldıramadığı ve bunun üzerine namazı Kadı Serâceddin'in kıldırıldığı bilinmektedir. "Cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini vasiyet etmesi ve öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlaması sebebi ile ölüm gününe "Şeb-i arûs" (düğün gecesi) denmiş ve ölüm yıldönümleri bu adla anıla gelmiştir" .(Öngören, 2004: 445)

II.II.ESERLERİ

1- **Divan-ı Kebir:** “Gazellerden ve rubailerden meydana gelen eser çok geniş hacme sahip olduğundan Divan-ı Kebir, gazellerde genellikle Şems, Şems-i Tebrizi mahlasları kullanıldığından Divan-ı Şems, Divan-ı Şems-i Tebrizi adıyla anılmaktadır.” Mevlana’nın şiirlerinden oluşan bu büyük divanın basma nüshasında Mevlana’ya ait olmayan şiirler de vardır. (Gölpınarlı, 1985: 269)

“Divan-ı Kebir’i; R. A. Nicholson İngilizceye, Mithat Baharî Beytur ve Abdülbaki Gölpınarlı Türkçeye tercüme etmişlerdir. Divan’da yer alan rubailer, Divan-ı Rubâiyyât adıyla ayrı bir kitap haline getirilmiş, birkaç kere Türkçeye tercüme edilmiştir. Bütün rubaileri (1765 rubâî) içine alan tercüme de Abdülbaki Gölpınarlı’ya aittir.”

2- **Mesnevî:** Birçok Dünya diline çevrilmiş ve şerh edilmiş olan “Mesnevî, tasavvufî düşüncenin bütün konularını içermekte ve İslâm kültürünün en önemli eserleri arasında sayılmaktadır.” Anadolu’da Mesnevî’nin ilk mütercimi Gülşehrî olmakla birlikte Süleyman Nahifi tarafından ise ilk tam Türkçe manzum tercümesi yapılmıştır. En çok kullanılan tercümesi Veled İzbudak’ın Veledî nüshasına dayandırdığı çevirisidir. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından gözden geçirilen ve eklemeler yapılan eser Maarif Vekâleti tarafından basılmıştır. Mesnevî’nin Anadolu’da ilk tam şerhi Farsça olarak Gelibolulu Muslihuddin Mustafa Efendi tarafından yapılmıştır. Türkçe şerhlerin içinde İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin Mecmûatü’l-letâif adlı şerhi en muteber olanıdır. (Ceyhan, 2004: 331)

Abdülmecid Sivs'nin 1328 beyitlik, İsmâil Hakk Bursev'nin 738 beyitlik, Âbidin Paşa'nın birinci cildi ihtiva eden Şerhi olmakla birlikte Ahmed Avni Konuk'un Şerhi tam Őerhtir. Thirlmevlev'nin (Tahir Olgun) ilk dört cilt ile besinci ciltten 1000 beyit kadar Şerh edebildiği ve kalanını Şefik Can'ın Şerh ettiği eser ise 18 cilt halinde basılmıştır. Mesnevî Şerh geleneğinin son halkası ise Abdülbaki Gölpınarlı'nın Őerhidir. (Ceyhan, 2004: 331)

“Mesnevî, Mevlana'nın hayatının bir semeresi olduğundan ve didaktik bir gaye gdldĞnden, sfinin seyr- slkuna ve geçirdiği manevî tekml mertebelerine dair içeriği ile dikkat çekmektedir” .(Ceyhan, 2004: 339)

3- Fihi M Fh: Kendisi hayatta iken oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelen eserin dili, halk Farsasdr ve hiç tekellf yoktur. AltmıŐ bir bölümden oluşan bu eserin Türkçeye tercümesi Meliha Anbarcıoğlu tarafından yapılmıştır.

4- Mecâlis-i Seb'a: Mevlana'nın vaaz ve sohbetlerinden oluşan eserde konuyla ilgili ayet ve hadislerin yanında Seni, Attr gibi Őairlerin Őiirlerine de yer verilmiştir. skdar Selim AĞa Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak Feridun Nafiz Uzluk tarafından iki defa neŐredilmiŐtir. Ayrıca Mevlana Müzesi'ndeki nüshası esas alınarak Tevfik Sübhânî tarafından neŐredilmiŐtir. Abdülbaki Gölpınarlı bu nüshayı esas alarak Türkçeye çevirisini yapmıştır.

5- Mektûbât: Bu eserde Mevlana'nın farklı sebeplerle çeşitli kimselere yazdığı mektupları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yakınlarına, çocuklarına ve müritlerine gönderdiği mektuplardır. Çoğu ise yöneticilere yazılmıştır. □

İlk kez Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınarak Feridun Nafiz Uzluk tarafından neşredilmiş olan eserin en güvenilir olanı Tevfik Sübhânî'nin Konya Mevlana Müzesi'ndeki 751 (1350) tarihli nüshayı esas alarak yaptığı nesirdir. Abdülbaki Gölpınarlı değişik kütüphanelerdeki altı nüshayı karşılaştırarak eseri Türkçeye çevirmiştir. (Öngören, 2004: 447)

Evrâd-ı Kebir ve Evrâd-ı Sağir-i Hazret-i Mevlana adıyla bir arada basılan küçük ve büyük olmak üzere iki evrâdı daha vardır ki bazı dua ve sûreleri ihtiva edip Mevlana'ya nispet edilmektedir. Trasnâme, Aşknâme, Risâle-i Âfâk-u Enfüs gibi bazı manzum eserlerle birlikte Risâle-i Akaide, Afak-u Enfüs, Hâbnâme gibi bazı mensur eserler de Mevlana'ya nisbet edilmekle birlikte bu eserlerin muhteva açısından Mevlana'ya aidiyeti de şüphe taşımaktadır. (Öngören, 2004: 447)

II. III. MEVLANA'DA İNSANA BAKIŞ

Mevlânâ, insanın çeşitli yönlerini ve onu oluşturan unsur ve kuvvetleri ayrı ayrı incelemekle birlikte, insanın bütünlüğünü zedelememiş, onu birbirinden bağımsız parçalardan oluşmuş olarak değil de bir bütün halinde ele alıp tasvir etmiştir. Bu anlamda Mevlânâ'nın insanla ilgili görüşlerinin temellerini oluşturan ve insanı tasvir ve tanımlamaya yönelik bir takım kuvvet, unsur ve farklı eğilimler O'na göre aslında insanın bütünlüğünü parçalayan değil, ona zenginlik katan unsurlardır. Bu yönüyle O, insanı âleme benzetmiş ve O'na göre âlemin de içinde birbirinden farklı ve zıt görünen pek çok şey bulunmakla beraber bir bütün olduğunu söylemiştir. (*Mesnevi*, I, 1130–4, 1291–6)

Hele birbirlerine zıt olan şeylerden; su, toprak, ateş ve yelden meydana gelmiş cüzü... Koyunun kurttan kaçmasına şaşılmaz; şaşılacak şey, bu koyunun kurda gönül vermesidir! Sağlık, zıtların sulhudur; aralarında savaşın başlamasını da ölüm bil! Tanrı'nın lûtfu, bu aslanla yaban eşeğine, bu iki zıdda, vefakârlık hususunda bir ülfet vermiştir. (*Mesnevi*, I, 1291–6)

Bununla birlikte Mevlânâ'nın insan çevresinde ortaya koyduğu görüşler incelendiğinde, O'nun bu konuda ne kadar donanımlı olduğu görülmektedir. Öncelikle Mevlânâ, insanı incelerken tek boyutlu metotlarla hareket etmemekte ve günümüz disiplinlerinin göz ardı ettikleri bir takım temel noktalardan hareket etmektedir. O'nun tespitleri, modern disiplinlerin tespitleriyle zaman zaman

paralellikler arz etse de aslında çoğu zaman onları aşacak ve onlara ışık tutacak niteliktedir.

Örneğin Mevlânâ, modern disiplinlerin aksine, insanın ilkesi olarak bir üstün insan modeli olan Hz. Âdem'den hareket etmektedir. Dolayısıyla Mevlânâ, insandaki kötülüğü asli değil, arızı kabul eder ve modern disiplinlere hakim olan insanın ilkelliği, bilgisizliği ve günahkarlığı noktasındaki bazı olumsuz yaklaşımları baştan reddeder. (Erginli, 2006. 258)

Ayrıca Mevlânâ, insanın günahkar olarak doğduğunu iddia eden Hıristiyanî görüşün ya da insanın doğuştan sefil ve kirli olduğunu ve nihai kemale varmak için uzun bir tenasüh zinciri boyunca ilerlemesi gerektiğini söyleyen Hindu öğretisinin tersine, Kuran'daki: *şüphesiz biz insanı en güzel bir biçimde yarattık*'' (Tin Suresi 95/4) düşüncesini felsefe edinmiştir .(Alameh Caferi. 1997)

Hazret-i Mevlana'nın nazarında insan son derece değerli bir varlıktır. Çünkü insan: Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmış, meleklerin vakıf olamadığı ilimlere sahip edilmiş, melekler Hazret-i Âdem'e secde ile emrolunmuştur. . (Alameh Caferi. 1997)

"Andolsun ki biz insanoğlunu üstün kıldık" (İsrâ, 17/70) ayetiyle Cenab-ı Hak; insanın diğer bütün varlıklardan üstünlüğünü, şan ve şerefini ilan etmiştir. İnsan "ahsen-i takvim" üzerine yani en güzel kıvamda yaratılmıştır, madden ve manen pek çok meziyetlerle donatılmıştır.

Hazret-i Mevlana; eserlerinde insanı, bu üstünlüğünü vurgulayarak ele alır:

"Âlemden maksat insandır"

"İnsanın bir soluğu, bir cana değer;

Ondan düşen bir kıl, bir madene değer. (Rubailer,198,78)

"Zayıfım, arığım, çaresizim ama değil mi ki 'biz Âdemoğullarını üstün kıldık sesi ulaştı, o sesin inayet eserlerini duydum; ne zayıfım ne arığım, ne de çaresizim, dünyanın çaresini bulurum ben. Okluğumu senin oklarınla doldurdum mu, Kaf Dağ'ının bile belini çeker, bükerim." (Mecalis-i Sab'a, 12)

"Kimi olur, temizliğimizi melekler bile kıskanırlar;

Kimi de olur, şeytan bile korkusuzluğumuzu görürde kaçır bizden. Şu toprak bedenimiz, Tanrı emanetini yüklenmiş, Maşallah çevikliğimize, nazar değmesin gücümüze kuvvetimize "(Rubailer, 1982,19).

Ancak insan kendisindeki bu değerleri idrak ettiği, varlığındaki cevheri keşfettiği zaman insan olma özelliğini taşır;

"Canında bir can var, o canı ara...

Beden dağında bir mücevher var, o mücevherin madenini ara...

A yürüyüp giden sufi, gücün yeterse ara;

Ama dışarıda değil, aradığını kendinde ara." (Rubailer, 1982 : 22)

Allah'ın yeryüzünde halifesi olan insan, İlahi tecellilerin vücut bulduğu bir varlıktır. Önce kuru bir çamurdan yaratılan insana Cenab-ı Hak kendi ruhundan üfürmüş, insan bu ilahî nefesle adeta suret-i Rahmân olmuştur.

"Sen su değilsin, toprak değilsin, başka bir şeysin sen...

Balçık dünyadan dışarıdasın, yolculuktasın sen.

Kalıp bir arktır, can o arka akan bengisu;

Fakat sen, senliğinde kaldıkça ikisinden de haberin yoktur." (Rubailer,1982: 205)

"Dışa bakarsan insan şeklini görür ;

Rum ülkesinden, Horasan ülkesinden bir bölük şaşılacak halk seyredersin...

Rab'bine dön buyurdu ya; dönmek şudur, şu demektir:

İçine bak da insandan başkasını gör."(Rubailer, 1982: 218)

İnsan yalnız bedenden ibaret değildir. Ona hayat veren, Hak nuruna dost olan ruhtur. Bu gerçeği bilen ve ruhunu dosta yöneltenler gerçek insandır ve bunlar melekten üstündür.

Mevlâna yaratıkları üçe ayırır; Birincisi meleklerdir. Bunlar yalnızca akıldır. İbadet ve kulluk onların yaratılışında mevcuttur, ibadetsiz yaşayamazlar. İkinci sınıf hayvanlardır. Bunlarda yalnız şehvet vardır, kendilerini kötülüklerden alıkoyan akılları yoktur. Üçüncü grup ise insanlardır. İnsan akıl ve şehvetin karışımından oluşur. İbadet ve kulluk sorumluluğunu taşır. İnsanın yarısı melek, yarısı hayvan; ya da yarısı yılan yarısı balıktır. Her unsur insanı kendi tarafına çeker. Balık yönü onu suya, yılan tarafı toprağa sürükler .(Alameh Caferi. 1997)

Akıl veya şehvet, hangi unsur galip gelirse; insan o gruba dâhil olur. Nitekim Peygamberler bilgi ve akıl sayesinde meleklerden üstün varlıklar olmuştur. (Fihî Mafih, 122–123; Mesnevi, IV/ 1518–40)

"Sende bir hayvan, bir şeytan, bir Rahman sıfatı var. Hangisinden sayılırsın, sayı günü ona katılırsın" .(Mecalis-i Sab'a,1965: 73)

"Sen 'Âdemoğullarını yücelttik' ayetinin padişahısın; hem karaya ayak basarsın, hem denize. Canla; 'Onları denize taşıdık' sözünü, 'Karada taşıdıktan öne sür; yürü denize. (İsra Suresi, 17/70)

Karada meleklerin yeri yoktur, hayvanların ise denizden haberleri yoktur. Sen vücut yönünden hayvan, ruh bakımından meleksin. Makamın hem yeryüzü olmalı, hem de gökler.

İnsan gibi olanları ayırt etmek için, kâmilin kalbinde İlahi vahyin eseri vardır. Toprağa mensup olan vücut yerde kalır. Ruh ise yüce göklerin süsüdür " .(Mesnevi, II/3811–16)

İnsan ruhunun meyli, Cenab- ı Hakk'a yakınlık olmalıdır. Çünkü insan, kısa bir süre için dünyaya gelmiş, vücut elbisesini giymiştir. Asıl vatani bu âlem değildir. Bu yüzden Mevlana ruhtan; karakargalar arasına sürülmüş bir doğan, ya da çevresi kuzgunlarla dolu bir bülbül veya eşek ahırındaki ceylan gibi söz eder. Fakat insan nerede olursa olsun, görünüşü neye benzerse benzesin; Allah aşkına sahipse, onun değeri göklerden yücedir. (Alameh Caferi. 1997)

"Doğan bembeyaz ve eşsiz olsa da fare avlıyorsa o; hor ve hakirdir. Fakat baykuş da olsa, padişaha meyli varsa o, yüce bir doğandır, görünüşe bakma. İnsanın boyu bir hamur teknesi boyundadır ama o, gökyüzünden de üstündür. Gökyüzü hiç 'Biz onu üstün kıldık' hitabını duydu mu? Ama bunu yücelik sahibi insan işitti" .(Mesnevi, VI/136–139)

Ancak insan kendisine bağışlanan bu üstünlüğe ulaşmak için dört vasıftan kurtulmalıdır. İnsana ayak bağı olan bu dört huy, dört kuşa aittir. Tavus kuşu gibi kibirli kaz gibi hırslı, horoz gibi şehvete düşkün olmak ve karga gibi olmayacak ümitlere düşüp, uzun ömre tamah etmek .(Mesnevi, V/31–52) Suret-i Rahman olan insana bu hayvani vasıflar yakışmaz. Mevlana'nın deyişiyle "aklın çarmıhı" olan huylar insanlık şuuruna yükselmeye manidir.

Mevlana'nın insanla ilgili olarak üzerinde durduğu bir noktada insana yaradılışında bahşedilen üstünlük ve bunca meziyetlerin verilme sebebinin Hakka kulluk etme amacına dayanmasıdır. Sonuç olarak şunu belirtmeliyiz ki; Mevlana'nın insana verdiği değer, onun zamanına ulaşan diğer mutasavvıflara nazaran en üstün seviyededir. Mevlana; insanlık şuurunu Kuran-ı Kerim ayetlerinin ışığı altında düşünmüş, insan olmanın faziletini en özlü biçimde dile getirmiştir. (Alameh Caferi. 1997)

Bütün semavi dinler insanın mahiyeti konusunda birleşirler: Buna göre insan gökten gelen bir ruhla topraktan gelen bir bedeninde bulunduğu bir varlıktır. Başka bir deyişle insan; yerle göğün, yüce olanla aşağı olanın yahut

melekle şeytanın bir araya geldiği sentezdir. Rumi de eserlerinde insanın mahiyeti üzerinde ısrarla durur ve aynı fikirleri çarpıcı benzetmelerle ifade eder. Onun bu konuda ısrarının sebebi şudur: Amaç insanın kendisini ahlaken eğitmesi ve yükseltmesidir. Ancak bunun gerçekleşmesi öncelikle insanın kendisini iyi tanımasına bağlıdır. Şimdi Rumi'nin insanın bu ikili yapısıyla ilgili beyitlerine bir göz atalım:

Tâ be-ten hayvan be-cani ez-melek

Tâ revî hem ber-zemin hem ber-felek. (Mesnevi 2/3814)

Yani: Sen hem hayvan, hem meleksin, çünkü ten hayvanıyla can meleği sende bir araya gelip birleşmiş. Bu yüzden hem göğe mensupsun hem toprağa. Şimdi şunu sorabiliriz: “Mademki ben bir ten ve bir candan meydana geliyorum, peki bunların birbirine kıyasla kıymeti nedir? Ben bunların hangisiyle insan denmeye layığım?” Rumi aşağıdaki alıntıda bu sorunun cevabını veriyor:

“Hak Taala melekleri yarattı ve onlara akıl verdi; hayvanları yarattı ve onlara da şehvet verdi. Sonra insanları yarattı ve onlara hem akıl, hem de şehvet yükledi. Eğer aklın şehvetine galip ise sen melekten üstünsün; yok şehvetin aklına galip gelirse hayvanlardan aşağısın”.(Mesnevi: 4/59)

Bu ifadelerle göre insanın kıymeti sadece canı bakımındandır, beden bir kıymeti yoktur. Rumi aşağıdaki beyitte birkaç asır sonra Descartes'in tekrar edeceği bu gerçeği şöyle ifade ediyor:

Ey birader tu heme endişei

Ma-bakiye üstühan u rişei

Ey kardeş! Senin insan denmeye layık tarafın, aklın, fikrin, düşüncen. Sen bunlarla insansın. Geriye kalan şey damardan ve kemikten ibaret.

Hz. Mevlâna'nın bütün hayatında ve eserlerinde ana dayanağı hep Kur'ân-ı Kerim ve hadisler olmuştur. Bunları yorumlamış, bunlarla yoğrulmuş, sohbetleriyle çevresindekilere, eserleriyle daha sonra yasayanlara bunları anlatmıştır. Güzel ve coşkulu bir anlatış, geçmişten ve yaşadığı günlük hayattan verdiği binlerce güzel örnek, akıl ve düşünce sahiplerine, gönül ve can sahiplerine Kur'ân ve hadisleri daha iyi anlatmak içindir. (Alameh Caferi. 1997)

Bu nedenle Hz. Mevlâna'da "insan" konusunu ele alıp incelerken, biz de, Kur'ân ve hadislerden hareket edeceğiz. İnsandan önce Allah, melekleri yaratmıştı, insan, meleklerden sonra yaratılmıştır.

"Rabbin meleklerle 'Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim' demişti. Melekler 'orada bozgunculuk edecek, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz, Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz' dediler. Allah 'Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim' dedi." (Kur'ân-ı Kerim. 15/26-33)

Bu âyette dikkat edilecek çok önemli iki husus vardır. Bunlardan birisi, insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğudur. Daha sonra da üzerinde durulacağı gibi, gerçekten de Allah insanı en güzel şekilde yaratmış, yaratılanların en şerefli yapmış ve onu- melekler dâhil- bütün âlemlere tercih etmiştir. Allah'ın insana karşı bu özeni, bu yakınlığı ve güveni, İslâm eğitiminin ve Mevlâna'nın insan anlayışının en önemli noktalarından birisidir. Bu âyette dikkat edilecek ikinci nokta, Allah'ın meleklerle karşı "*Ben, şüphesiz sizin bilmediğinizi bilirim.*" uyarısıdır. Bu da insanın yaratılmasında, meleklerin bile bilmediği çok büyük hikmetlerin bulunması demektir.

Allah, insanı topraktan yaratmıştır, ilk yaratılan insan da Hz. Âdem'dir.

"And olsun ki, insanı kara balçıktan, islenebilen kara topraktan yarattık. Cinleri de daha önce, dumansız ateşten yarattık. Rabbin meleklerle: 'Ben balçıktan, islenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın' demişti. Bunun üzerine, iblis'in dışında bütün melekler hemen secde ettiler. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekindi. Allah: 'Ey iblis! Secde edenlerle beraber olmaktan seni alıkoyan nedir?' dedi. O: 'Balçıktan, islenebilen kara topraktan yarattığın insana secde edemem' dedi." (Kur'ân-ı Kerim. 15/26-33)

İnsanın pismiş çamur gibi kuru balçıktan, cinlerin de yalın alevden yaratıldığı Rahman sûresinde de zikredilmektedir. (Kur'ân-ı Kerim. 55/14-15) A'râf sûresinde de iblis'in tepkisi "Beni ateşten onu çamurdan yarattın, ben ondan üstünüm" şeklinde gene belirtilmektedir.(Kur'ân-ı Kerim. 7/12) Tâ yaratılış anından başlayan İblis'in kıskançlığı ve insan ile mücadelesi, daha sonra, Allah Âdem'e

bilgisinden bir parça verdiğinde ve onu meleklerle sınava tâbi tuttuğunda da ortaya çıkmaktadır ki, bu hususlara daha sonra ayrıntılı olarak girilecektir.

Varlık ve yokluk evrenlerinin sahibi yüce Allah, var olan ve yok olan her şeyin yaratıcısıdır. Her şey ondan gelir, ona gider. Dolayısıyla insanlar da, var olan diğer her şey de ondan gelir.

"İnsanların da, cinlerin de nereden geldiklerini, asıllarının ne olduğunu tanımış, bilmişsen, hepsinin de aslının bir olduğunu anlamışsındır; peki, bu ayrılık, bu nefret nedir ki?".(Dîvan-ı Kebîr. Cilt 3. s.147)

Bu dünyada var olmadan önce, bütün canlar Allah'ın bilgi denizinde yaşıyorlardı. Ama, denizde yasayan balığın denizi bilmemesi gibi, o canlar da bunu bilmiyorlardı. Allah, bilinmek için, onların içlerine defineler koyarak bir süre denizden uzağa attı. Ama denizden ayrı kalan balıkların hemen ölmedikleri ve denize dönmek istedikleri gibi, bu canlar da tekrar denize dönmek istiyorlar. Bu dünyaya geldiğimizde içine düştüğümüz şu beden bineği istikrarsızdır. Kimi sağlam kimi hastadır, kimi korkak kimi yiğit. Beden, hasta-sağlam bizi sürüklemektedir. Bu sınanma dünyasında, insanın içine koyduğu nuru ile, onun doğru yolu bulup Rabbine ulaşmasını, Rabbinin hazinesini tanıyıp bilmesini istemektedir .(Mektuplar: 194)

İnsanın gerçi güzel bir şekli vardır; fakat o, baştanbaşa şekil değildir; gerçi topraktan doğmuştur, toprak oğludur, fakat baştanbaşa toprak değildir. Onun duygu

organları ve aklı, onu topraktan, karanlıktan, kayıtlardan kurtaracaktır. (Dîvan-ı Kebîr.cilt3: 351(3442–3453) Mevlâna'dan nakledilenler arasında da onun:

"Yüce Tanrı kendi sanat ve sıfatını göstermek için dünyayı yarattı. Kendi zâtını göstermek isteyince de Âdem'i yarattı" dediği belirtilmektedir. (Eflaki, 1986:590)

Mü'minûn sûresinde:

"Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" denilmektedir. (Kur'ân-ı Kerim. 23/115) Allah, cinleri ve insanları, kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır.(Kur'ân-ı Kerim. 52/56) Evrendeki her şey dâima Allah'a kulluk etmekte, onu övmektedir. Buradaki "kulluk", düşünürlerce "Allah'ı bilmek, bildirmek ve kulluk etmek" şeklinde yorumlanmaktadır. Çünkü bilmeden hiçbir şey olmaz. Allah, insanı, yaratıkların en bilgilisi yapmış ve bu dünyaya da bilmek, öğrenmek ve bildiklerine göre hareket etmek, kendine kulluk etmek üzere göndermiştir.

"İnsandan maksat, bilgidir, doğru yolu bulmaktır; ama her insanın da ayrı ayrı bir kulluk yurdu vardır".(Mesnevi. 3/2993)

Mesnevi'de, insanın bu dünyaya dünya sırlarını anlamak için geldiği belirtilmektedir .(Mesnevi. 6/1172) Mevlâna, insanın her işi yapabileceğini, fakat yaratılışındaki maksadın kulluk yapmak olduğunu; dünyada var olan her şeyin bir ihtiyaç için, bir amaç için yaratıldığını ve bu amacın dışında kullanılamayacağını belirtmektedir. (Mesnevi. 3/2984-2992,3205)

Mevlânâ, eserlerinde insanın faziletlerinden bahseder. İnsan ancak kendisindeki bu cevheri keşfettiği zaman insan olma vasfını taşır:

“Canının içinde bir can var, o canı ara!

Dağının içinde bir hazine var, o hazineyi ara!

A yürüyüp giden sûfî, gücün yeterse ara;

Ama dışarıda değil, aradığını kendinde ara!”.(Rubâîler 1982 I, 43)

Mevlânâ, insanı ruh ve beden bütünlüğü açısından ele alırken, onun asıl yönünün mânevî cephesi olduğunu söyler:

“Sen bu cisimden ibaret değilsin, gözden ibaretsin. Canı görsen cisimden vazgeçersin.”. (Mesnevî VI, 811)

“Toprağa mensup insan, Hak’tan ilim öğrendi ve o bilgi ile yedinci kat göğe kadar bütün âlemi aydınlattı” .(Mesnevî I, 1012).

Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Mevlânâ insanı fizikî âlemlerle metafizik âlem arasına yerleştirir ve insanda her iki yönün bulunduğunu belirtir. İnsanın fizikî âlemlerle alakalı yönü, maddî yönüdür. İnsanın gerçek yönü, özü veya insanlık cephesi ise, mânevî yönünü oluşturur ve onu metafizik âlemlerle münasebet kurmaya sevk eder.

Mevlânâ, Allah’a samimi bir imandan sonra, gerçek kulluğun da, evrensel insanlık düşüncesinin oluşması ve kazanılmasında büyük rol oynadığını düşünür. Ona göre insanın asıl varoluş gâyesi kulluktur ve kulluk da hakiki mânâsıyla ibadet yapmaktır (ibadetin gerekliliği, samimiyetle yapılması ve mükâfatı). (Yeniterzi, 69)

“İnsan, her işi yapabilir; fakat yaratılmasındaki maksat ibadettir.

‘Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.’ (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) (Kur’ân-ı Kerim. 51/56) ayetiyle, yaratılış sebebinin sadece kulluk olduğunu bil.

Gerçi kitap, bilgi öğrenmek içindir; ama istersen sen onu yastık yapabilirsin. Fakat ondan maksat, onun yastık yapılması değil; ilim ve irşattır. Eğer kılıcı çivi yaparsan, mağlubiyeti zafere tercih ettin demektir”. (Mesnevî III, 2987-91)

Mevlânâ kulluğun yalnızca düşünce ve sözlerle gerçekleşmeyeceğini; ibadetlerin, insanın Allah’a olan inancı ve sevgisi konusunda birer şahit olduğunu dile getirir: “Sevgi (kulluk), düşünce ve mânâdan ibaret olsaydı, bize oruç ve namaz lüzumlu olmazdı.

Bağlılık ve sevgiden bir eser olsun diye dostlar birbirine hediye verirler.O hediyeler, bağlılığın ve sevginin şahitleridir. Yani onlarda samimiyet ve beraberlik gizlidir.

O ihsanlar, gönülde meydana gelen sevginin görünen şahitleridir.”. (Mesnevî I, 2625-28)

“Allah’ı zikrediniz!” hitabı, Hakk’ın ihsanı oldu. Nardan kurtarıp nuru sığınak eyledi.”. (Mesnevî II, 1715)

Mevlânâ’ya göre ibadetin bir özü ve bir de sûreti vardır. Asıl ibadet bu özdür, sûret ise kalıptan ibarettir.

Mevlânâ’nın düşüncesinde; “Namaz bu sûretten (yani yapılan beden hareketlerinden) ibaret değildir. Bu sûret, namazın kalıbıdır. Bu namazın başı

vardır, sonu vardır. Başı ve sonu olan her şey kalıptan ibarettir... Bu ibadetlerin özü ise keyfiyete sığmaz, sonsuzdur, başı ve sonu yoktur” .(Fîhi Mâ Fîh, 131)

“İbadetle meşgul ol! Tâ son nefesine kadar bu yoldan ayrılma! Zîrâ sana Hakk’ın ihsan ve keremi erişir de, son nefesin başka bir nefes olur”. (Mesnevî I, 1822-23)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MESNEVİDE VAROLUŞÇU VE İNSANCIL YAKLAŞIM

Tarih boyunca birçok din ve disiplin, insanı değişik biçimlerde ve farklı kavramlarla ifade ve tarif etmeye çalışmış, insanı tanımak, tanımlamak ve onu mutluluğa ulaştıracak bir takım yol ve yöntemler ortaya koymaya gayret etmiştir. İslamiyet’le birlikte de yeni bir boyut kazanan bu konu, İslam düşünürleri tarafından ayet ve hadislerin ışığında ve kısmen de felsefi ilimlerin katkısıyla işlenmeye, yeni ve orijinal yorumlar getirilmeye başlanmıştır .(Alameh Caferi. 1997)

İslami düşüncede insan konusu, insanın daha çok dünya ve âhiret mutluluğuna yönelik olarak, kişilik yönü ve manevi boyutuyla incelenmiş ve işlenmiştir. İnsanın bu yönüne ağırlık verip, onu önemseyen İslam düşünürlerinden biri de Mevlânâ’dır.

Mevlânâ, insanı bütün yönleriyle ortaya koyarken başta ayet ve hadislere, gerektiğinde felsefe, tıp, hatta sufi tecrübe verilerine kadar hemen hemen zamanındaki tüm ilimlere başvurmuştur. Mevlana aynı zamanda akli yöntemlerden, bir takım deneysel yöntemlerden de faydalanmış ve böyle geniş bir çerçevede insanı ele almıştır. Mevlânâ, insanın çeşitli yönlerini ve onu oluşturan unsur ve kuvvetleri ayrı ayrı incelemekle birlikte, insanın bütünlüğünü zedelememiş, onu birbirinden bağımsız parçalardan oluşmuş olarak değil de bir bütün halinde ele alıp tasvir etmiştir. Bu anlamda Mevlânâ’nın insanla ilgili görüşlerinin temellerini oluşturan ve

insanı tasvir ve tanımlamaya yönelik bir takım kuvvet, unsur ve farklı eğilimler O'na göre aslında insanın bütünlüğünü parçalayan değil, ona zenginlik katan unsurlardır .(Erginli, 2006: 256)

III. I. MESNEVİDE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME

Mesnevi'de geçen ve devrinde oldukça yaygın olan inanca göre, Âdem'in bedeninin ilk yaratılışında Allah, Cebrail'e "*Git yeryüzünden bir avuç toprak al!*" diye buyurmuştur. Yeryüzüne inen Cebrail'e, toprak, kendisinden bir parça vermek istememiştir. Çünkü toprak, bu bir avuç toprakla yaratılacak insanın cedelleşme ve çekişmelere uğrayacağını biliyordu, toprağın yalvarmalarından utanan Cebrail, Allah katına toprağı alamadan döndü. Bunun üzerine Allah, Âdem'in bedenini yapıp yoğuracağı toprağı almak üzere Mikâil'i gönderdi. Toprağın gözyaşları karşısında Mikâil de eli bos döndü. Allah, bunun üzerine Sûr meleği İsrail'i gönderdi. Toprağın yalvarmaları karşısında İsrail de eli bos dönünce, Allah, ise iyi sarılan, ihtiyatla davranan Azrail'i gönderdi. (Alameh Caferi. 1997)

Mevlâna, Kur'ân'ın "*Biz insanı en güzel, zorluklarla katlanacak şekilde yarattık, onları yücelttik*"(Kuran-ı Kerim.96/4) seklindeki âyetlerini de bu çerçevede yorumlamaktadır, insan hem karada hem suda yaşayan bir hayvandır. Zaten Allah da "*And olsun ki, Âdemoğullarını üstün ettik; karada ve denizde onları taşıdık*"(Kuran-ı Kerim. 17/70) derken bunu ifade etmiştir. Meleklerle, karaya yol yoktur, hayvanlarsa denize gidemezler; insan ise hem karada, hem denizde hem de

gökyüzünde hareket edebilmektedir. Beden yeryüzünde, can gökyüzünde; insan ise aşk denizindedir .(Mesnevi. 2/3779–3790)

III. I.1. Akıl

Akıl sözü kadar üzerinde çok durulan, kendisine isnat edilen, onda kuvvet alınan, ona nisbet edilen, her şeyin onunla ölçüldüğü ve değerlendirildiği bir başka söz veya kavram yoktur. Bu, insanın değerini akıl sayesinde bulmasından ve onun temyiz edici en büyük vasfı olmasından ileri gelir. Akıl kelimesi Arapça “ukl” kökünden gelir ve semantik olarak “bağlamak” anlamındadır. İlk deveyi bağlamak veya “deve kösteği” olarak kullanılan bu kelime ruhî melekeye verilen bir isim olmuştur.(Emiroğlu, 2005,18)

Akla fikirleri birbirine bağlayarak akıl yürütme rolü oynadığı (bağlamak), yeni bilgiler elde edebildiği (tutmak), insanı tehlikelere karşı koruduğu için bu ad verilmiştir denebilir.

Akıl lügatte: “şuur”, “bellek-hafıza”, “öğüt”, “görüş”, “iyiyi kötünden seçme yeteneği”, ders”, “izan”, “mantık ölçeği”, “ölçü”, “fikir”, “düşünme yeteneği”, “us” gibi anlamlara gelmektedir .(İbn Manzur, 1308:484)

Latince *Ratio*, sayma, hesap etme, düşünme anlamlarına gelir. Batılılar ise bu kavrama intelligence, intelligent adını veriyorlar. Latince intellectus’tan alınma bir kelimedir. Bu da Grekçe selectus’tan geliyor. Seçme, ayıklama demektir.

Nitekim “selection” tabiri de buradan alınmış. Dolayısıyla Batı dillerinde akıl, iyi ile kötü, büyük ile küçük, doğru ile yanlış arasında seçim yapan melekeye verilen addır .(Yakıt, 1996:73)

Felsefe ve mantık terimi olarak akıl “varlığın hakikatini idrak eden, maddi olmayan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç demektir. Bu anlamıyla akıl sadece meleke değil, özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonunu belirleyen bir terimdir .(Cevizci, 2002,33)

İnsanın tanımında onu diğer türlerden ayıran “fasl-ı karib” olarak kullanılan akıl, eşya ve olaylar arasında irtibat kurma, varlığa anlam verme melekesidir. İnsan bu meleke ile sorumlu tutulur; eşya ve olayların illetlerini nedenlerini yakalar. Öznel ve yeti (meleke) olarak: Akıl, istidlalde bulunma vasıtasıdır. Yani olaylar ve kavramlar arasında illet birliği yakalanır, bilinenden bilinmeyene nasıl geçileceği bu yeti ile gerçekleştirilir.(Nihat Keklik ,1982:154)

Mevlânâ'nın “altın taç” olarak nitelendirdiği akıl, Allah'ın yarattığı en yüce varlıktır. Yaratılışının başlangıcında bütün emirleri yerine getirdiği için övgüye mazhar olan akıl, Mevlânâ'ya göre, zorlukların aşılmasını sağlayan, insanı dost diyarına götüren bir önderdir. (Mecâlis-i Seb'a, 1965,92)

Allah'ın bütün varlıklardan seçip ayırdığı akı Mevlânâ, inciler saçan, ışıklı bir ülkeye benzetir. Buradaki akıl, Allah'ın sıfatlarından yardım alan akıldır.(Dîvân-ı Kebîr, 1992, C.VI:7) “Akıl Hızır'ına yoldaş ol da abihayat kaynağına ulaş, sonra da gündüzün, güneş kaynağı gibi nurlar saçadır.

“Hani Züleyha, Yusuf'un himmetiyle gençleşmişti ya; şu eski dünya da bu yıldızın lütfüyle gençliğe kavuşur.” diyen Mevlânâ, akı doğru yola ulaştıran bir yoldaş olarak görmektedir.(Dîvân-ı Kebîr, 1992, C.III:345)

Mevlânâ'ya göre insan hayatında gönül, tartışmasız, padişahdır. Akıl ise bu padişahın veziridir.(Dîvân-ı Kebîr, 1992, C.I:252) Allah'a ulaşmanın vasıtalarından biri olan akıl, mutlak hakikati bulma konusunda da etkindir, fakat tek başına yeterli değildir.(Dîvân-ı Kebîr, 1992, C.III:395) Mevlânâ'ya göre, insanın günlük hayattaki işlerini düzenleyen ve bilgi vasıtası olarak yetkinliğe sahip olan akıl, nereye gidilirse gidilsin bir anahtar, mutlak hakikati tecrübe etmede ise kilit gibidir.(Dîvân-ı Kebîr, 1992, C.V:231) yani Mevlânâ, mutlak hakikat konusuna gelindiğinde, burada, aklın yetersiz olduğunu ifade eder.

Mevlânâ aklın Tanrı'nın yarattığı varlıkların en üstünü olduğunu ve iki âlemden de önce aklın yaratıldığını söyleyerek akla büyük bir değer vermiştir: “Sırlardan birazcığı remiz yoluyla anlatılmıştır. Hak, varlık ovasının, bu kutluluklar güneşiyle aydınlanması için akı, mekânsızlık âleminde, gayb gizliliğinden meydana getirince varlıklara, aklın özünü, aklın gönlündeki şaşılacak, güzel ve eşsiz şeyleri bildirmek, o üstünlükle onu bütün varlıklardan seçip ayırmak istedi. Bu paranın başka madenlerle karışık olmadığını, temizliğini, kusursuz bulunduğunu

anlamak, meydana çıkarmak için bir mihenk taşının bulunması gerek; aynı zamanda taşın tanıklığıyla beraber bu yüce paranın, bu latif ihsanın ağırlığının meydana açılması için bir de terazi gerek. On sekiz bin âlemde, hiçbir şey yoktur ki terazisiz üstünlüğü anlaşılabilsin yahut tartılmadan bayağılığı meydana çıksın”.(Mecâlis-i Seb’a, 1965: 93)

Mevlânâ, akı, insanın vücudundaki bir *emire* benzetmektedir. Bütün vücudun işleyişi ona bağlıdır. Akıl kendisine itaat edildiğinde bütün vücudu ayakta tutan varlıktır. Ona göre akıl vücutta emir, diğer varlıklar ise halktır. Buradaki halkın kendi akı ve bilişi olmasına rağmen, onlar, daha üstün bir akla uymalıdır ki akı yaratan yüce Allah’a ulaşabilsinler.(Fîhi Mâ Fîh, 1990: 84-85)

Mesela diyor Mevlânâ, küçük bir çocuğu terzi dükkânına verdikleri zaman çocuğun ustasına itaat etmesi lazımdır. Usta ona ilinti verirse ilintilemeli, teğel alması lazım gelirse almalıdır. İşte terzilik öğrenmek istiyorsa kendi tasarrufunu bırakıp, ustasının emri altına girmelidir. (Fîhi Mâ Fîh, 1990: 85)

Bu durumda Mevlânâ’da hakikate ulaşma konusunda bir tek akıldan bahsedemeyiz. Bütün akılların da kendisine tabi olduğu bir akıl ve tabi olduğunda gerçek kurtuluşa eren iki türlü aklın olduğunu görürüz. Mevlânâ’nın tercih ettiği, insanın kendisine uyulduğunda doğru yola götüreceğini söyleyen akıl, Allah’ın emir ve buyruklarına itaat eden, Hak’tan feyz alan akıldır. “Akıl, zaten ona derler ki Tanrı yaylasında yayılmış, Tanrı nimetlerini yemiş olsun.

“Utaritten gelen akla, akıl demezler!”.(Mesnevî, C. IV,1991: 265) diyerek insan hayatına kılavuzluk eden aklın hangi akıl olması gerektiğini bu sözleriyle anlatmak ister. Mevlânâ Celaleddin er-Rûmî, akli “küllî” ve “cüzî” olarak iki kategoride ele alır. Ona göre bütün âlem Akıl-ı Küll’ün görünüşünden ibarettir. Kâinatı ihata eden akli, küllî akıl kabul eden Mevlânâ, ferdî akılları da cüzî aklın kategorisinde ele alır .(Yakıt, 1996,86)

Aklı cana gıda veren yemeğe benzeten Mevlânâ “yemek dediğim akıldır, ekmek ve kebab değil, oğul, cana gıda akıl nurudur”.(Mesnevî, C. VI, 1991: 159) diyerek aklın ruh için en temel gereksinim olduğunu belirtir.

Mevlânâ, akli en ulvi meleke olarak kabul etmekte, onu insanın bütün işlerinde başvurduğu bir kaynak olarak ele almaktadır. Akıl insana ilahi bir lütuf, bir kılavuzdur .(Yakıt, 1996,93) Aşk alanında her ne kadar akıl söz söyleme hakkına sahip olmasa da akıl taçtır.

Mevlânâ’ya göre insan bu tacı kendi incisiyle, kendi özüyle bezeyip süsleyerek akla başka bir güzellik, yeni bir parlaklık vermelidir.(Dîvân-ı Kebîr, c.VII, 1992:331)

Bu durumda aklın her insanda farklı bir mahiyet aldığını, kişinin kendi kapasitesiyle geliştirilebilir ve daha faydalı bir niteliğe dönüştürülebilir bir mahiyetinin olduğunu anlıyoruz. Mevlânâ’nın da yukarıda belirttiği gibi, başlı başına bir değer olan akıl tacının insanın gayretiyle değer kazandığını görmekteyiz.

Akıl, Allah'ın her şeyden önce yarattığı bir güçtür. Bu güç, Allah'ın her emrini tartışmasız yerine getiriyordu. Allah daha sonra çeşitli varlıkları yaratmasını büyük ölçüde, kendi emirlerini eksiksiz yerine getiren bu akıl vasıtasıyla yapmıştır.

"O yüceler yücesi, iki dünyadan da önce akli yaratmadı mı?"(Mesnevi. 6/1940)

Bu açıdan bütün evrenler, insanın akli ile anladığı şeylerin ışığının vurusundan başka bir şey değildir. Akıl, Allah'ın yarattığı en yüce şeydir; Allah akılla tanınır ve ona kulluk ancak akıl ile yapılabilir .(Mesnevi. 6/1939)

III. I. 2. Ruh

Mevlâna'nın eserlerinde ve özellikle de Dîvan-ı Kebîr'inde en çok geçen kavramlardan ve insanı anlatırken başvurduğu unsurlardan biri, can veya ruhtur. Allah canlıları yaratırken onların bedenlerine ruh vermiş, ama insanı yaratırken özellikle kendi ruhundan üflemiştir, İsrâ sûresinde, Peygamber'e ruh üzerine soru sorulduğunda, onun, 'ruhun Allah'ın emrinde olduğunu ve insanlara bunun hakkında pek az bilgi verildiğini' bildirmesi istenmiştir.(Kur'ân-ı Kerim. 17/85; 32/9)

Can ve gönül evreni, Allah katında ve her türlü canlılığın kaynaklandığı bir evrendir. Canlılar oradan gelir, oraya gider. Canlar o evrende bir ve beraberdirler, yâni bütün canlar aslında birdir. Can bu maddeden yaratılmış dünyada, şu gök-kubbenin altındaki havada kararsızdır. Burada belli bir süre kalır, sonra toprak bedenleri terk edip anlam evrenine, can evrenine ulaşır, orayı yurt edinir.(Dîvan-ı Kebîr, cilt 2. s.164- 165(1317- 1318), 190(1543), 386(3242))

Allah katında can ve gönül evreninden bazı canlar veya ruhlar, Allah'a bağlılıkları kontrol edilmek üzere bu madde evrenine gönderilmektedir. Sınav, kıyamet gününe kadar bölük bölük sürecektir. Can, Mevlâna'ya göre, Allah'ın esas sıfatlarından biridir. O, canlar canıdır. (Dîvan (2). s.260(3300))

Varlıklara esas hayat ve anlam veren, O'nun, değişik şekillerde bu dünyaya gönderdiği canlardır. Can, madde dünyasında hemen kendi etrafına bazı uyumlu maddeleri toplamaya, onlardan bir beden meydana getirmeye baslar. Can, bedende kaldığı sürece birbirine zıt unsurlar bir arada kalarak uyumlu bir birlik meydana getirir; yabancılığı kaldırıp onları ortak bir amaca göre çalıştırır. Ama can bedenden ayrılınca bütün unsurlar bozulmaya, dağılmaya ve birbirlerini yok etmeye başlarlar. Canın hastalanıp zayıfladığı anlar olabilir ama parçalanamaz, bölünemez .(Dîvan- 1 Kebîr, cilt 2. s.37(294))

Mevlâna'ya göre, evrenin her tarafında can vardır. Bizim cansız dediğimiz maddelerde de aslında dönmüş bir can vardır. Kıyamet günü İsrâfil'in "sûr"u ile bütün evren canlanacaktır. Bu hususu daha iyi anlatmak için, Mesnevi'de bir ejderha hikâyesi anlatılmaktadır.(Mesnevi. 3/976-1066) Bağdat civarında bir yılanı, soğuk bir kış gününde erkenden çevrede dolaşırken ölmüş bir ejderha gördü. Bunu Bağdat'taki halka göstermek için iplerle sıkıca bağladı, çeşitli çuvallara koydu, kilimlere sardı ve şehre getirdi.

Halk, bu üstü örtülü ejderhanın basına toplandı. O sırada iyice yükselmiş olan güneş, sarılarak soğuktan korunmuş olan yılanı daha da ısıtınca, donu çözülen

hayvan hareket etmeye başlamış. Ölü varlığın tekrar dirilmesi, üzerindeki atarak halkın üzerine hücum etmesi bir çok yaralanma ve ölümlere neden olmuştu. Aslında o büyük yılan ölmemiş, sıcakkanlı bir hayvan olduğu için zemheri soğuşundan donmuştu. Mevlâna buradan hareketle aslında bütün evrenin canlı olduğunu, duyduğunu, işittiğini, baktığını, gördüğünü; yarın mahşer güneşi altında kımıldayıp canlanmaya başlayacağını anlatıyor. Tabiattaki hareket eden bütün canlılar da, insan dahil, cansız cisimlerden meydana gelmekte ve tekrar cansız cisimlere dönüşmektedirler. Bize göre ölü ve cansız dediğimiz varlıklar, aslında diri ve canlıdır. .(Mesnevi. 3/976-1066)

Mevlâna, eserlerinde özellikle insan ruhu ve canı üzerinde durmaktadır. Ona göre, insanda iki türlü can bulunmaktadır: hayvanî can ve insanî can. Bu iki can birbirinden çok ayrıdır. Hayvanî can veya ruh her varlıkta, her insanda ayrı ayrıdır; hayvanî canda birlik yoktur. Bu can insanı yediren, içtiren, yaşatan, geliştiren, cinsini üreten candır, insanî can ise anlayış, düşünüş, söyleyiş, iyilik, güzellik, doğruluk gibi özellikleri içinde bulundurandır. Hayvanî ve insanî canın ayrılığı o kadar açıktır ki, meselâ hayvanî canın yiyeceğinden insanî can doymaz; insanî canın üzüntüsünü hayvanî can anlamaz. Hattâ bunlar birbirine düşmandır; hayvanî can insanî canı ezmeye, yok etmeye çalışır. Bedeni geliştirip büyüten hayvanî candır. Hem beden hem hayvanî can, aslında, insanî canın is görmesi için birer âlettir. Yoksa beden ile can arasında mukayese edilmez bir yükseklik farkı vardır. Bedenin en fazla 2.5-3 metrelik boyuna karşın can, en yüksek göklere kadar çıkmaktadır. .(Mesnevi. 3/976-1066)

Can, duyu organlarına ışık olmakta, algılamayı ve düşünmeyi sağlamaktadır. Can, beden olmadan da var olabilmektedir, fakat beden, can olmadan kokuşmuş birleş olmaktadır. (Mesnevi. 4/1881 - 1887; 2/188)

İnsanî can da böyledir, Tanrı ışığıdır o; birdir. Ayrı ayrı gözükmesi bizi aldatmamalıdır. Dünyadaki çeşitli cisimler, canlıların bedenleri birleşemez; fakat on canı bir ve aynı olduğu için birleşir, kaynaşır ve hatta birbirine zıt maddeleri bile birleştirir ve bir "canlı" haline getirir. *"Bir canım ben, bedenim yüz bindir. Can nedir, beden ne? Her ikisi de benim çünkü"*.(Mevlâna'nın Mektupları, s.126)

Canlar, Allah'ın kandile benzeyen insan bedenini aydınlatmak için gönderdiği ışıklar gibidir. Bedendeki hayvanî canlar kandilin fitile, yağa ihtiyaç duyduğu gibi duyu verilerine ve gıdalara ihtiyaç duyar; insanî canlar ise sebebe bağlı olmadan yasarlar.(Mesnevi, 2/180-190; 4/425-433)

İnsanî can için zevk, hayvanî can gibi varlık üretmek olmamalı; perdeleri asarak kendi eşiyile birleşmek olmalıdır. Can gizlidir ve can hakkındaki bilgi insanlara verilmemiştir.

Mevlâna, ayrılıklardan şikayet ederek başladığı Mesnevi'sinin başında:

"Beden candan, can da bedenden gizli değil; fakat kimseye canı görmeye izin yok" demektedir .(Mesnevi. 1/8)

Canlar Allah'ın emrindedir, beden emrindeki duyu organlarıyla algılanmasına imkân yoktur. Canlar, anlam içinde anlamdır; sekil, suret gölgesidir; anlam ise güneştir. Bedenler can güneşinin gölgesinin gölgesidir.(Mesnevi. 6/3313-3317, 4756-4758)

İnsan bedeninin gıdası çeşitli renk, tat ve kokulara bürünmüş toprak ve su olmasına karşın, insan aklının gıdası ışıktır. Bu ışık insan canını besler, onun vasıtasıyla gözlere, kulaklara, buruna, dile, bedenine içine ve dışına, her tarafına dağılır. Canın ışığı ve nuru, bedenine canı gibidir; nasıl cansız beden bir işe yaramıyorsa, nursuz, ışısız can da nefsanî can olur gider. (Mesnevi.5/388-391,2879)

Can bir ışıktır, bir nurdur. Onun gıdası da daha ince bir ışıktır. Can, nurdan başka bir gıda ile gelişip yetişemez. Bedenlerin yediği "eşek gıdasıdır, hür ve gerçek gıdası değil. Hz. Muhammed, "*Ahmak düşmanımızdır, yol kesen gulyabanidir; akıllı olansa canımızdır*" buyurmuştur. Akıllı insanın her yaptığı, her konuştuğu faydalıdır, ışıktır, iste canların gıdası, bu akıl ışığıdır, insan yiyecekten, içecekten kendini yavaş yavaş çekmeli, akıl gıdası ile, nur lokmaları ile doymaya alımsalıdır. Nur denizinden gıdalaşmaya başlayan, ekmeğe de, tandıra da bos verir artık. (Mesnevi. 4/1947-1959)

Sadece aklın ve canın değil, insanın asıl gıdası Allah ışığı olmalıdır; ona hayvan gıdası vermek doğru değildir. O, hastalık yüzünden toprak yiyen çocuklara benzemektedir. Su içmek, toprak yemek insanda bir hastalıktır. Asıl gıdasını

unutmuştur o. Allah'ın öz kullarına gıdası, boğazsız, aletsiz yenen nurdur. Gönül, her dosttan bir gıda, her bilgiden bir temizlik elde eder .(Mesnevi. 1/1080-1091;3/40-46)

Allah, topraktan yarattığı bu insanı temizlemiş, göktekilerden de üstün etmiş, ileri geçirmiştir. Onları tertemiz bir nur haline getirmiş, evrendeki bütün ışıkları o nurla parlatmıştır. Âdem'den sonra ise bütün peygamberler, bilgilerine ve mucizelerine bu ışıkla sahip olmuşlardır. Herkes o ışıkla güç-kuvvet bulmuş, o ışıkla görmüş, duymuş, anlamıştır. Can denizidir o ışık, denizlerin canı, canlar canıdır. Her şeyin özü bile, o cana, o ışığa karşı kabuktur. (Mesnevi. 1/910-939)

Evrenler içindeki oluş, candadır. Dünya her her an candan gebe kalıyor, can doğuruyor, insan canı küllî candan bir parça inci, bir parça nur alıp gelmiştir, bütün vücuda bunu yaymıştır. Bir yağ parçası olan gözde parlayan ışıktır, kulakta duyan, dilde tat alan, burunda koklayan bu ışıktır. *"Gönül ışığı bir damla kanda gizlidir."*(Mesnevi. 1/1183)

III. I. 3. Gönül

Her insanın sahip olduğu üstün manevî güçlerden ve onun içindeki ulu makamlardan biri de gönüldür. Gönül, insanın içindeki cevherlerden biridir. Öyle bir cevherdir ki, bütün evren onun arazıdır. Gönül de can gibi, Allah'ın rahmet denizinden, ışık denizinden gelmektedir. İnsana değerini veren, insanın içinde Allah'ın baktığı yerdir, sevgi merkezidir.

Çevredeki şeylere sevgi yönelten, onları bizim gözümüzde güzel gösteren, onlara eğilmemize, önem vermemize sebep olan gönüldür. Her insanda bir takım gönül kırıntıları, gönül parçacıkları vardır. Çünkü Allah, evrenin her tarafına güzellik ve sevgi saçmıştır. Yerin en alt katı olan "ferş"ten göklerin sınırları dışındaki "arş"a kadar bütün yer ve gökler içinde gönül vardır .(Mesnevi. 3/2262-2272)

İnsan gönlü çok hassas ve çok etkili bir makamdır. Her insan bir gönül sahibidir ama çoğu kez onu bu dünyanın âdi, süflî islerine yönelterek; mala, mevkie, dünya güzelliklerine yönelterek asıl doğru ve güzelden yüz çevirtir.(Mesnevi. 3/2268) Bu duruma düşmemek için, insanoğlu kendinin, kendi içindeki gönlünün değerini çok iyi bilmelidir. Bu dünyada en garip şeylerden birisi, kişinin kendi kendisi ile savaşa girmesidir. O, çevrede gördüğü çeşitli sekilerle bağlanıp kalmakta, çeşitli zamanlarda gelip aklına takılan üzüntülere, düşüncelere dalıp batmaktır. Oysa insan, Kendisi bir cevherdir, kendi güzeldir, kendi büyüktür. Evrenin her tarafı, bütün insanlık soyu ondadır; o küp değil, bir nehirdir, o bir ev değil, bir şehirdir. Bu dünya bir küptür, bir evdir; insanın içindeki gönül ise bir nehirdir, bir şehirdir. (Mesnevi. 4/803-811)

Mevlâna, eserlerinin çeşitli yerlerinde gönlün büyüklüğünü, yüceliğini vurgulamaktadır. Allah'ın insanda esas yöneldiği makam, insanı esas değerlendirme noktası gönüldür. Hz. Muhammed *"Allah görünüşlerinize bakmaz; isinizi gönül doğruluğu ile, Allah'ın razılığını dileyerek yapın"* buyurmaktadır. Tanrının evrene

bakısı, bir gönül sahibinin bakısı gibidir. Bu bakımdan insan, her şeyden önce gönül sahibi olmalıdır. Ama öyle gönül kırıntısı, gönül döküntüsü değil gerçek gönüller, hak gönüllerinin sahibi olmalıdır. Gönül erlerinde öyle bir gönül vardır ki, yedi kat yer-dokuz kat gök onun içinde kaybolur gider, görünmez olur. Allah, kişilerden kendisine yönelmiş gönüller beklemektedir. O kendisi "canlar Canı'dır, gönüller sultanıdır; nurla, hayırla dopdolu gönüller beklemektedir.(Mesnevi. 5/868-890 Dîvan (2).s.260(3300)

İnsan kaynaktır, Allah onun göğsünü genişletmiş, onun gönlünü açmış, ışıkla ışıklandırmış, evrenin bütün açılışını onun gönlüne yaymış, yerleştirmiştir. Bütün evren ve Allah gerçeği insanın gönlündedir, ama o hâlâ onu kendi dışında aramaktadır. Gönlü açılıp genişletildiği halde bunu görmüyor, gönlünün açılmasını istiyor, insan ekmek içinde durduğu halde şunun bunun kapısında ekmek arıyor; dizine kadar su içinde olduğu halde şundan bundan su istiyor. "Ha" dese kaynaklara ulaşacak ama, önünde büyük engeller, uzun yollar var sanıyor. Onun gönlünden gönül denizine gizli bir yol var; insan o yolu bulamıyor. Kendi kendine perde oluyor; gözünü bağlayan gene kendi gözü, kulağını tıkayan kendi kulağı, kendi akli-fikri oluyor .(Mesnevi. 5/1066-1083)

Bu evrenlerin olduğu gibi, evrendeki her canlının ve bu arada insanın da bir yaratılış amacı vardır. Hatta canlılar içindeki her unsurun, her parçanın ayrı bir yaratılış amacı vardır: Bedenden maksat, canın gelişmesi; candan maksat organların ve bunların koordineli çalışması ile duyguların gelişmesi; organ-duygu düzeninden maksat da Allah'ın sevgisinin ortaya çıkmasıdır.(Mektuplar, s.197) Dolayısıyla

bütün varlık ve yokluk evrenlerinin amacı, Allah sevgisinin yayılması ve anlaşılmasıdır.

Allah sevgisinin duyulduğu ve dolayısıyla insan hareketlerinin düzenlendiği yer gönül olduğu için, insan gönlü aslında dünyalardan daha büyüktür. Halbuki o bir zindanda, bir samanlıkta hapsedilmek istenmektedir. Karanlık bir kuyuda, evrenlerden habersiz gibi görünmektedir gönül. (Divan-ı Kebîr, cilt 1. s.37(299))

Gönül, ayna gibidir; hırs, tamah, kin, cimrilik gibi nefis özellikleri bu aynayı kirletip paslandırmaktadır. Olgun insan gönül aynasını sürekli temiz, cilalı tutmalıdır. O ayna ne kadar temiz olursa evrendeki varlıklar ve olup bitenler oraya "*olduğu gibi*", temiz olarak yansıyacaklardır. Yere, göğe, denize, arsa, ferse sığmayan gizli sırlar gönül aynasına aksedeceklerdir. Gönül aynasının sınırı yoktur; dolayısıyla hem sayıya, sekle sığan sınırlı şeyleri hem de sekle, sayıya sığmayan sınırsız şeyleri içine alıp insana perdesiz olarak gösterebilir. Bunun karşısında sadece sekle, sayıya sığan sınırlı eşya ve olayları kavrayan akıl -fikir susar kalır, Gönül aynalarını cilalayanlar renkten de kurtulurlar, kokudan da. Bilginin seklini, kabuğunu kırarlar onlar, düşüncenin karanlığından inanmanın aydınlığına gelirler. Allah'ın "*hakikat Durağı*"na sefer edip orayı yurt tutmak isterler. (Mesnevi. 1/3500-3512)

İnsanın içinde bir özgür seçme duygusu ve seçebilme gücü vardır. Taşa "gel buraya!" denmez; köre, "Hadi sunu seyret de anlat." denmez. Demek ki, yap yapma

gibi emirler anlayana ve emri yerine getirecek gücü olanadır. İyilikte de, kötülükte de, yapmada da, yapmamada da özgür seçim hakkımız vardır. Özgür seçim, senin içinde oturup durmaktadır. (Mesnevi. 5/2976)

İnsan, bu dünyada sınanmaktadır; bir varlığın sınanması için elinde özgür seçim gücü ve yapmak istediğini yapma hakkı olmalıdır. İnsanın içinde güç ve güçsüzlük, iyi ve kötü, doğru ve yanlış gibi birbirine zıt ikilemeler gizli olarak bulunmaktadır. Bu gizli şeyler, İstekler dışarıdan kendilerine uygun bir şey gördüklerinde, bir şey elde edeceklerini zannettiklerinde hemen ortaya çıkarlar. (Mesnevi. 5/622-640)

III. I. 4. Nefs

Mevlâna'nın görüşleri çerçevesinde önce sunu belirtmek gerekir ki, "*Allah'ın yarattığı hiç bir şey abes değildir.*" (Mesnevi. 6/2603) Evrende yaratılan ve ortaya çıkarılan maddî ve manevî her şeyin mutlaka bir yararı ve hikmeti vardır. Ama her şeyin bir yeri, zamanı ve ölçüsü vardır. Bir şey, genelde kötü bile tanılsa, eğer yerinde, ölçüsünde ve zamanında yapılıyorsa iyidir; buna karşılık o şey genelde iyi bir iş bile olsa, eğer yerinde, zamanında ve ölçüsünde yapılmıyorsa yararsız, hattâ kötü ve zararlıdır.

Övme, cezalandırma, hayır, yemek, öfke, ilaç vs. ölçülü ve yerinde kullanılırsa faydalı olur. Öte yandan, Allah, evrendeki her şeyi bir ihtiyaca göre

yaratmış, vermekte olduğu her şeyi de bir ihtiyaca göre vermektedir. Evrenin kendisi, içindeki en küçük zerreye kadar mükemmel olarak yaratılmıştır. Kumaş ne kadar çok olsa da bir terzi, elbiseyi vücut ölçülerine göre keser. Yeraltında yaşayan hayvanların gözü ve kulağı yoktur, esasen bunlara ihtiyaçları da yoktur. Terzideki keser, testere, törpü onun bir işine yaramaz; bunlar ancak marangozun elinde bir işe yararlar. Bir yaratığa ihtiyaç fazlası olarak verilen her şey, onun için bir yük olur. Evrende ihtiyaç fazlası olan her şey de dengeyi bozar. Bu bakımdan insandaki her şey bir ihtiyacın ürünüdür, insan nefsinde, birazdan yerilmeye başlanacak olan her şey de, insanların bu dünyada yasayabilmeleri, Allah'ın iradesini yerine getirebilmeleri için gereklidir, insanda bir cevher vardır ve o cevherin perdesi olarak da kötü huylar ve nefis parçalan onu gizlemektedir. İnsan cevherindeki bu perdenin ve özelliklerin bir çok hikmetleri vardır, ama insan bunları bilmemektedir. Çünkü bu dünya gafletle kaimdir. Eğer gaflet olmasaydı, eğer insanlar neyin iyi neyin kötü olduğunu bilselerdi, gelecekte ne olacaklarını görselerdi bu evren var olmazdı. Allah iki evreni de yaratmış ve bizim, bu özelliklerle burada bulunmamızı istemektedir, insandaki gaflet de, bedenden gelmektedir. (Fîhi Mâfih. s.170-171:335)

Nefs, Kur'ân-ı Kerim'de üzerinde en çok durulan kavramlardan biridir. Hattâ Mevlâna'ya göre, "*Bütün Kur'ân, nefslerin pisliğini anlatır; Mushafa bak da gör...*"(Mesnevi. 6/4873).

Bu bakımdan tasavvufta ve insan eğitiminde üzerinde en çok durulan ve en çok islenen konulardan biri de "nefis" konusudur. Bir şeyin varlığı, özü anlamlarına

gelen nefis, insanda genellikle bedeninin arzu ve ihtiyaçlarına bağlı, yerilmesi, kontrol altına alınması ve hattâ ezilmesi, öldürülmesi gereken özellikleri ifade eder. Sufiler nezdinde bütün kötülüklerin anası olan nefis, yedi çeşide ayrılmıştır:

Nefsle şeytan, melekle akıl birbirine çok uyumlu çiftlerdir. Bunlar iki şey gibi görünmelerine rağmen tabiatları birbirine çok uyumludur, iste, insanın içindeki en büyük düşman, nefis ile şeytan ikilisidir. Bunlar genelde sinsî sinsî gizlenirler, fırsat bulunca vücudun çeşitli yerlerinden çıkarak insanın, insandaki aklın yolunu keser, onu kötülüğe sevk ederler. Bazen hırs, bazen kin, tamah, şehvet, öfke, kibir v.s. gibi türlü hallerde kendini gösteren bu düşman, insanı her türlü kötülüğe yöneltebilir. Bu nedenle Hz. Muhammed, "Düşmanların en çetini, sizin içinizdedir", buyurmuştur. (Mesnevi. 3/4050-4070)

Mevlâna'nın mektuplarında geçen bir anlatıma göre, göklerdeki ve yerdeki her şeyin hâkimi Allah'tır ve bu evrendeki her şey, onun büyüklüğünden titremektedir. Hz. Muhammed bir gün Cebrail'e halini sormuş, o da "Bir an olur kolum kanadım vücuduma sığmaz; bir an olur Allah'ın ululuğu karşısında sivrisineğe dönerim" demiştir. Hz. Muhammed'in "Siz soyut sunuz, mutlak nursunuz, Nefs-i emmâreye tutsak değilsiniz, unsurlardan meydana gelen bir tabiatınız yok! Nasıl oluyor da sizde korku oluyor?" demesi üzerine, Allah'ın çok büyük olduğunu, şeytanı emre uymaması yüzünden lanetlediğini, Hârut ile Mârut'u bu düşünce yüzünden göklerin yücesinden attığını; dolayısıyla düşüncenin ve vesvesenin de meleklerin cezalandırılmasına yol açtığını anlatmıştır. (Mektuplar. 159)

Fîhi Mâfih'te Mevlâna, insan bedenini tuhaf bir hamama benzetmektedir, burada akıl ve ruh da vardır; zekâ, şeytanlık ve nefis de. Hamamın her tarafı sıcak olduğu gibi, bu unsurlar da insan bedeninin her yanında dolaşırlar ve kendilerini eserleriyle meydana koyarlar. (Fîhi Mâfih. 254) Yalnız burada, zekânın da genellikle nefsin ve şeytanın emrinde olduğu unutulmamalıdır. Hayvanlar bir şey avlamaya çalışırken, bir şeye ulaşmaya girişmeden önce yüzlerce düzen kurarlar. "Hayvanlarda yüz binlerce düzenler varken, en büyük canlı olan insanın düzeni nice olur?"(Mesnevi. 6/4101)

Ancak unutulmamalıdır ki, nefsin elde ettiği tatların hepsi aslında acıdır, kötüdür, insanı zarara sokar; ama görünüşte süslü ve tatlıdır. O, bir şimşek ışığı gibi geçicidir, bunun insana faydası olmaz, rehberlik edemez, karanlıkta yol gösteremez; insanda sadece bir zan yaratır. (Mesnevi. 6/4002-4116)

Mevlâna, insandaki nefs-i mutmaineyi, onun duruluğunu ve temizliğini insandaki "zehirli kötü düşünce"nin bozduğunu belirtmektedir, insandaki düşüncenin gerek madde gerek mâna dünyasındaki varlıkları bilmek için uğraşp durduğunu, düğüm üstüne düğüm çözdüğünü, bu düğümlerin çözülmekle bitmeyeceği ve insanın bu arada bir çok günâhlar işlediği belirtilmekte ve insanın önce kendisinin ne olduğu hakkında boynuna bağlanmış düğümü çözmesi gerektiğini anlatmaktadır.(Mesnevi. 5/558-569)

Âdem'de, Allah'ın emirlerinden emin olma ve ona tam güvenme yoktu. Ama Yusuf Peygamber Allah'a karşı tam mutmaindi. Her zaman O'na güvendi, inandı.

Mevlâna, Yusuf'un kuyuya atılmasından benzetme olarak bütün insanların beden kuyusuna düşmüş olduklarını, ipin de hemen yanı başlarında durduğunu belirtir, insana düşen, bu ipe tutunarak yeryüzündeki yorgunluk ve acılardan kurtulmasıdır.(Dîvan-ı Kebîr, cilt 1.8.343)

Burada belirtmek istenen, nefis denince akla mutlaka kötü özelliklerin gelmemesi, insanda iyi nefislerin de bulunduğu. Zaten Mesnevi'de birinci ve ikinci nefisten bahsedilmektedir; birinci nefis, insanın yaratılıştan getirdiği yetenek ve yatkınlıkları, ikincisi de hayattaki istek ve eğilimleridir. İkinci nefis eğitimle düzeltilip doğru yola getirilebilir. Bunun için, eğitim işinden kesinlikle vazgeçilmemelidir. (Mesnevi, 3/3078-3093)

III. II. MESNEVİDE AŞK

Mevlânâ Celâledîn er-Rûmî, hem ilmi, hem de aşk ve heyecanı ile düşünce ve gönül dünyamıza aşkınlık ufkunun sesi-soluğu olmuş, asırlarca düşünce ve aşk vadisinde rehberlik yapmış mümtaz bir kişiliktir.

Mevlânâ'ya göre aşk ve can gizlidir. (Mesnevî, c. I, 1992:159)Aşk kendi gizli olmasına karşın aydınlıklar içindeki aydınlıktır. Aşk ateş gibi görünmesine rağmen güzellik ve hoşluktan ibaret olan nurdur .(Mesnevî, c. III, 1992: 320, 268)

Mevlânâ'ya göre aşk alevi devamlı yanan ve her şeyin içinde kaybolduğu aşktır.(Arasteh, 2000:68) Aşk, gazabı merhamete dönüştürür, ölüleri hayata döndürür, köleleri padişah tahtına oturtur ve kralları köle yapar. En nihayet olgunlaşmanın bir yolu olarak aşk, benliği ateşe atar ve onu sevgiye, aşka dönüştürür. Aşk karşısında korku bir hiçlik olur ve aşk etki ettikçe daha çok enerji meydana getirir. Dinî anlamda aşk mevcut yetmiş iki fırkadan daha güçlüdür .(Arasteh, 2000,65)

Düşünce tarihimizde oldukça önemli bir yer tutan ve her yıl çeşitli etkinliklerle anılan Mevlânâ'nın eserlerine baktığımızda onun gönlündeki aşk çalkantılarının ve bu aşkın onda yarattığı etkilerin izlerini görürüz. *Divan-ı Kebir*'de Mevlânâ için dönüm noktası olan Şems'in körüklediği aşk ateşinin izlerinden giderken, ötelere ulaşmanın tek yolunun aşk olduğunu aşkın halleriyle anlatmaktadır. *Mesnevi* ise hayatın dolambaçlı yollarında bir rehber vazifesi görmektedir. Ne de olsa *Mesnevi*, Kur'ân-ı Kerim'in Mevlânâ süzgecinden geçirilmiş ilginç, eğitici ve düşündürücü bir tefsiridir. *Rubâiler*'indeki beyitler de Mevlânâ'nın aşk coşkusunun terennümleridir. Bunun yanında o, okudukça yeni yeni manalar keşfedebileceğimiz pek çok güzel eser bırakmıştır. Didaktik ve lirik tarzda olan bu eserler bizim hem gönül dünyamızın, hem düşünce âlemimizin, hem de ahlaksal boyutumuzun gelişmesi ve zenginleşmesinde önemli yer tutmaktadır.(Alameh Caferi. 1997)

Bu araştırmada, önce *aşk* kavramına kısa bir göz atıp, sonra Mevlânâ'nın aşka genel olarak bakışına değinecek, ona göre aşkı ifade etme imkânını

irdeleyecek, devamla aşkı açıkça ifade edememe nedenlerini maddeler halinde inceleyecek, daha sonra da Mevlânâ'nın aşk betimlemelerini tasnif ederek bunların genel bir değerlendirmesini yapacağız.

III. II. 1. Mevlânâ'nın Aşk Kavramına Genel Bakışı

Mevlânâ aşkı kendisine maksûd edinmiş, aşkla özdeşleşmiş; akli aşkın hizmetine ve aşkı da insanlığın hizmetine sunmuş ender simalardan biridir. O, Hak sevdasıyla, Hak yolunda, aşk yolunda yanmayı, olmayı ve ermeyi amaç edinir. Bu durum, Mevlânâ'nın çok yaygın olarak bilinen şu ifadesinde kendisini bütün açıklığıyla gösterir: “Hâsılı bütün sözüm, şu üç sözden artık değil: Hamdım, oldum, yandım.”(Dîvân-ı Kebîr, 1992: 69)

Mevlânâ, aşktan bahsederken yerine göre farklı kavramlar kullanmaktadır. Mevlânâ'nın *gerçek aşka* “*ilahi aşk*”, “*küll aşkı*”, “*ebedi aşk*”, “*Allah aşkı*” gibi isimler verdiğini görüyoruz. Beşeri aşkı ise “*cüz'i aşk*”, “*zahiri aşk*”, “*geçici aşk*”, “*dünya aşkı*” diye adlandırmaktadır. Onun aşktaki asıl amacı ve bütün beşerî aşkların ulaştığı son nokta gerçek aşk diye belirttiği, ilâhî aşktır. İlahi aşkla hedeflenen, insanın kendisinden geçerek her şeyde Allah'ın varlığını görmesi yani birlik âlemine ulaşmasıdır.(Rubâiler, 1974: 189)

Hakiki aşkın insanın asıl gâyesi olmasını isteyen Mevlânâ, onu, anlaşılır kılmak için, beşeri aşkla kıyaslama yoluna gitmiştir. Mevlânâ'ya göre, dünyadaki

sevgililer yalnız bir bahanedir.(Mesnevi, c. III, s. 359-361) Gerçek Sevgili yalnız bir Allah'tır.(Rubâiler, 1974: 320) Yeryüzündeki her zerrenin Allah'ın ezeli ve ebedi aşkından dolayı başları dönmüştür. (Rubâiler, 1974: 77) Allah aşkının değdiği her yer O'nun aşkından titremektedir. (Rubâiler, 1974: 82) Âlemde O'nun aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir ve fânidir (Mesnevî, c. I, s. 294) Bunun için insan, suretten ve histen uzaklaşarak gerçek maşuku aramalıdır(Mesnevî, c. II, s. 54). Beşeri aşk, ancak Allah'a ulaşmada bir basamak, bir merdiven görevi üstleniyorlarsa değerlidir .(Mesnevî, c. IV, s. 5)

Mevlânâ'ya göre aşk olmasaydı, yaratma da olmazdı. Aşk, oluşun, büyümenin, tekâmülün ana ilkesidir. Aşk bir deryadır; semâvât ise onun üzerinde bir köpüktür. Kâinat çarkını çeviren, hayatı bir safhadan ötekine yükselten, cansızdan canlıyı çıkaran hep aşktır. Kâinatı anlamak için akıl ve mantık yetmez. Aşk olmadan hayatın sırrı kavranamaz .(Aydın, 1995: 35)

İnsanın manevi alanda ilerleyebilmesi ancak ruhunu gıdalandırmasıyla olur. Bu gıda da Mevlânâ'ya göre, ancak aşktır.(Mesnevî, c. III, s. 247) Aşk sayesinde insanların iyi işleri meyve verip çoğalır. Aşk, çorak toprağı gül bahçesi haline getirir.(Dîvân, c. II, s. 6) O, her türlü sanatın, faaliyetin temelidir. (Dîvân, c. III, s. 402) Bunun için aşkın candan eksik edilmemesi gerekir .(Dîvân, c. I, s. 8) Zira, aşksız geçen ömür, ömürden sayılmaz.(Macâlis-i Sab'a, 1965, s. 43)

“Ben aşkın aşığıyım” (Rubâiler, c. II, s. 249) diyen Mevlânâ'ya göre, aşk altın madenine düşmektir. Hatta “altın da nedir ki? Aşk ölümden kurtuluştur, baştaki tacın düşme korkusundan emin oluşturm.”(Dîvân, c. II, s. 137)

Mevlânâ'nın sevgilisi ve mesleği, şekli ve kılığı olmayan aşktır .(Dîvân, c. VII, s. 211) Mevlânâ, “Bizi aşkta, aşkı da bizde ara”.(Dîvân, c. I, s. 263) demektedir. “Zevâli olmayan aşkla bir rahimde yattım” ve “aşka kul oldum”. (Dîvân, c. I, s. 289) diyen Mevlânâ, bu hâlimden memnundur ve bu hâli yaşamayanlara göre kendisini oldukça kazançlı görür .(Dîvân, c. VII, s. 361) Ona göre, aşkın olmadığı gönülde din bir aldatış ve aldanıştan ibarettir. (Öztürk, 1977:129) Zira, onun belirtmesine göre, bizim peygamberimizin yolu aşk yoludur. Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemizdir. (Rubâiler, c. I, s. 12) Yine ona göre, sevgi ve aşk insanlık vasıflarındandır.

Hayvanların bu kavramlardan haberleri olmadığı gibi, bu duyguları yaşamaları da imkânsızdır. (Mektuplar, 1963: 95)

III. II. 2. Aşk Canların Gıdasıdır

Mevlânâ'ya göre aşk, canların gıdasıdır. İnsanın manevi alanda ilerleyebilmesi ancak ruhunu gıdalandırmakla olur. Bu gıda da ancak aşktır .(Mesnevî, c. III, s. 247)

Aşk sayesinde insanların iyi işleri meyve verip çoğalır. Bununla ilgili olarak Mevlânâ aşkın candan eksik edilmemesi gerektiğini söyler. (Dîvân-ı Kebîr, c. I, s. 8) Zira Mevlânâ'ya göre aşk, çorak toprağı gül bahçesi haline getirir .(Divan- Kebir, c. II, s. 6)

“And olsun aşkın canına ki o, canın canından da latiftir; âşıklara yemek de aşktır, içmekte.”(Dîvân-ı Kebîr, c. III, s. 251)

III. II.3. Aşk Çaresizliktir

Mevlânâ'da aşk her ne kadar hakikate ulaştıran en kestirme ve en etkili yol olsa da bu yol da sıkıntı ve çilelerle doludur. Bu aşk yolculuğı süresince âşık çaresizlikler içinde yaşayacaktır. Aşk tabiatı itibariyle insanı çaresizlik içine düşürerek aşk yoluna kişiyi layık hale getirecektir.

Mevlânâ, âşıkların kendi hallerine bırakılması gerektiğini zira onların dertlerine dermen aramanın beyhude bir çaba olduğunu söyler. (Dîvân-ı Kebîr, c. I, s. 55) Mevlânâ'ya göre insan aşk konusunda çaresizdir. (Rubâiler, c. I, s. 10)

Aşkta çaresizlik özellikle sırlara sahip çıkma ve onu elden çıkarma konusunda yaşanır. Âşık ne sırlara layık olabilir ne de ondan kurtulur. (Rubâiler, c. II, s. 181) Aşığın yaşadığı hali başkalarına aktaramaması da çaresizliğin bir diğer boyutudur.

III. II. 4. Aşk Varlıktan Geçmektir

Mevlânâ'ya göre insan kendinden geçmemişse âşıklık mertebesinde değildir. (Dîvân-ı Kebîr, c. IV, s. 187) Aşkın bir tanımı da ona göre insanın varlıktan vazgeçmesidir. “Sofî dedi ki: “Yürü git be.. sen, manasız bir suretten ibaretsin.. sen varlık peşinde koş, âşık değilsin sen. Âşığın gıdası, ekmezsiz ekmeğe âşık olmaktır. Aşkında doğru olan kişi, varlığa bağlanmaz. Âşıkların varlıkla işi yoktur.. âşıklar, kârı sermayesiz elde ederler.

Kanatları yoktur, âlemin etrafında uçarlar.. elleri yoktur, topu meydandan kaparlar!

Mana kokusunu duyan o yoksul da eli kesik olduğu halde zembil örerdi ya! Âşıklar, yoklukta çadır kurarlar.. onlar, yokluk gibi renktedirler, bir tek ruhları vardır onların!

Süt emen çocuk yemekten nasıl zevk alabilir? Perinin gıdası kokudan ibarettir. Fakat insanoğlu perinin kokusundan koku alabilir mi? Huyu, onun huyunun zıddıdır. Perinin az bir güzel kokudan aldığı zevki, sen yüz batman güzel yemekten bile alamazsın.

Nil ırmağının suyu Mısırlılara kan kesildiği halde israiloğullarına sudur. Deniz, Firavun'u boğduğu halde israiloğullarına bir ana cadde haline gelir.”(Mesnevî, c. III, s. 245-246)

III. II. III. Aşk Çeşitleri

Tasavvufta biri hakiki, öteki mecazî olmak üzere iki türlü sevgi ve aşktan bahsedilir. Hakiki sevgide ve aşta konu Allah'tır, mecazî aşta ise konu insandır. Bir insanın karşı cinsten bir insana duyduğu sevgiye mecazî veya beşeri aşk denir. Hakiki aşka büyük önem veren tasavvuf erbabı, beşeri aşkı ilahi aşka geçmek için bir köprü olarak görmüşlerdir. (DEMİRCİ, 1997:18)

Mevlânâ'nın ayrımına baktığımızda bu iki aşkın konularının birbirinden farklı olduğunu görüyoruz. Mevlânâ'ya göre ilahi aşkın konusu Allah, beşeri aşkın konusu ise insandır. Mevlânâ hakiki ve mecazî aşktan bahsederken yerine göre farklı kavramlar kullanmaktadır. Mevlânâ'nın gerçek aşka "*ilahi aşk*", "*küll aşkı*", "*ebedi aşk*", "*Allah aşkı*" gibi isimler verdiğini görüyoruz. Beşeri aşkı ise "*cüz'î aşk*", "*zahiri aşk*", "*geçici aşk*", "*dünya aşkı*" diye adlandırmaktadır. (DEMİRCİ, 1997:18)

Mevlânâ'nın aşktan bahsederken bu iki aşkın daha iyi anlaşılması için ayrı ayrı açıkladığını görüyoruz. Hakiki aşkın insanın asıl gayesi olmasını isteyen Mevlânâ, hakiki aşkı anlaşılır kılmak için onu beşeri aşkla kıyaslama yoluna gitmiştir. Mevlânâ her iki aşkı insanda meydana getirdiği değişiklikleri anlatarak tanımlamaya çalışmıştır. Mevlânâ'nın eserlerinde biz mecazî ve hakiki aşkın ne olduğunu ve insanı hayatındaki etkilerinin neler olduğunu öğreniyoruz. Mevlânâ bu iki aşkın ne olduğunu açıklarken bu aşka matuf kişilerin hallerini anlatma yolunu tercih etmiştir. (DEMİRCİ, 1997:18)

III. II.III. 1- İlahî Aşk

Mevlânâ'nın aşktaki asıl amacı ve bütün beşerî aşkların ulaştığı son nokta gerçek aşk diye tanımladığı, ilâhî aşktır.

“Elinin, gözünün, ayağının çift olması yerindedir”. Ama gönül ve sevgili iki olunca iş değişir, bu uygunsuz düşer. Sevgili bir bahanedir. Sevgili yalnız bir bahanedir. Sevgili yalnız bir Tanrı'dır. O'nun iki sananlar ancak ateşe tapanlarla inkârcılardır.”(Rubâiler, c. I, 56) diyen Mevlânâ beşeri aşkın bir bahane olduğunu asıl amacın Allah aşkı olduğunu dile getirir. Bununla ilgili olarak Mevlânâ şöyle diyor: “Her nereye baş koysam ona secde edilecek yerdir orası. Altı yönde de, onun dışında da Tanrı odur.”

Bağ, bülbül, sema, güzel bunların hepsi birer bahane, hep aranan, istenilen O'dur.”(Rubâiler, c. I, s. 44, b. 206)

İlahi aşta insanın kendisinden geçerek her şeyde Allah'ın varlığını görmesi yani birlik âlemine ulaşmasıdır: “Zannetmeyesin ki ben varlıkta ikilik görüyorum. Her an yeni bir ilham yeni bir gelişme buluyorum kendimde. Görüyorum ki benim canım da, gönlüm de sensin. Gözüm, başım, bütün benliğim hep sensin.”(Rubâiler, c. II, 189)

Mevlânâ, Allah'ın varlığını bulduktan sonraki yalnızlığın yüz candan da değerli olduğunu, bir anlık Allah'la halvet âleminde bulunmanın candan, cihandan, her şeyden üstün bir mutluluk olduğunu söyler. (Rubâiler, c. I, 83)

İnsanın Allah'ı dışarıda aramaması gerektiğini, Allah'ın insanın içinde olduğunu (Rubâiler, c. II, 332). söyleyen Mevlânâ şeytanın yanılığa bu noktada düştüğünü söyler. Şeytan varlıkta ikilik görmüştür. Oysa biz Tanrıdan ayrı değiliz. Bu konuda Mevlânâ'nın çok sevdiği Tebrizli Şems'in de bir bahane olduğunu dile getirir.(Dîvân-ı Kebîr, c.V, 320)

Hz. Ebubekir'in başkalarından üstünlüğü, onun çok namaz kılmasından ya da çok fazla oruç tutmasından kaynaklanmamaktadır. Ondaki üstünlük Allah'a karşı duyduğu sevgiden kaynaklanır. Mevlânâ, kıyamette amellerin teraziye konulup tartılacağını aynı şekilde muhabbetin de getirileceğini ama muhabbetin teraziye sığmayacağını söyler. Dolayısıyla aslolan muhabbettir, Allah aşkıdır. (Fîhi Mâ Fîh, 326)

Mevlânâ ilahi aşkla kendinden geçmiştir. Bunu şu beytiyle dile getirir:

O şarabı içtim ki can, onun kadehidir;

O şarapla sarhoş oldum ki akıl, ona deli divane olmuştur.

Bir duman geldi, bürüdü beni, ateşledi beni;

O mumdan ki güneş, ona pervane kesilmiştir. (Mecâlis-i Seb'a, s. 70)

Mevlânâ içine düştüğü aşk ateşinden son derece memnundur ve Allah aşkının arttıkça artmasını ister.(Dîvân-ı Kebîr, c. I, 373) İnsan ilahi aşka tutulduğunda ulaşılmayan varlığa mukabil ulaşabildiklerine teveccühte bulunur. Bu bir anlamda çaresizliğin göstergesidir. Mevlânâ “o yüce göklerine elim erişemediği için yerlere kapanarak secde ediyorum”.(Rubâiler, c. II, 189) diyerek bu durumu ifade eder.

Allah aşkına tutulan bir insan hiçbir şekilde zarar görmez. İnsanın cansız olmayacağını aksine kişinin kendisinin can olacağını dile getirir. İnsanoğlu göklerden inişine karşılık aşkla yeniden göklere çıkar.(Rubâiler, c. I, 87)

Mevlânâ yeryüzündeki bütün varlıkların Allah’a âşık olduklarını söyler. Ona göre yeryüzündeki her zerrenin Allah’ın ezeli ve ebedi aşkından başları dönmüştür .(Rubâiler, c. I, 77) Allah aşkının değdiği her yer O’nun aşkından titremektedir.(Rubâiler, c. I, 82)

Mevlânâ, surete olan aşktan vazgeçilmesini söyler. Ona göre bu geçici aşktır. Çünkü âşık olunan öldüğünde kişi bu aşkı terk etmektedir. İnsan suretten ve histen uzaklaşarak gerçek maşûku aramalıdır. (Mesnevî, c. II, 54) diyen Mevlânâ şu beyitlerle gerçek aşkın aranması gerektiğinin işlemeye devam eder: “Vefa, aşkı arıyorsa, suret, nasıl olur da vefayı değiştirir?”

Bazı insanlar Allah’ı bir amaç için severler. Bazıları ise hiçbirarez ve maksat taşımadan severler. Bunu Mevlânâ süt için dadısını seven çocukla dadısında

görünmeyen bir güzelliği keşfettiği için seven iki çocuğu örnek verir. Birinci çocuk güzellikten anlamadığı için onda süttten başka bir istek yoktur. Öbürüyse zaten dadiya âşıktır. Bu sevgideki amacı ise ona ulaşmaktır. (Mesnevî, c. III, 376-377)

Âlemde Allah aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir. Her aşk Mevlânâ'ya göre son bulucudur; Allah aşkı müstesna (Mesnevî, c. II, s. 54) “Düşüneyi yaratandan başka hiçbir düşünceye kapılma; ekmek, yemek kaygısı, düşünce mi daha iyidir, sevgilinin kaygısı, düşüncesi mi?” “Allah’ın yeri bu kadar genişken ne diye şu hapishaneye yamanıp kaldın?” Düşünce düğümünü az düğümler de gönül açıklığını gör, uçsuz bucaksız gönlü seyret. Şu söylenmeyi bırak, sözden vazgeç, geç candan, geç cihandan da o vakit canı da seyret, cihanı da.”(Dîvân-ı Kebîr, c. II, 245) diye Mevlânâ insanın bu dünyadaki her şeyden vazgeçip Allah aşkına yönelmesi gerektiğini söyler: “Diriysen yürü, böyle bir aşk ara.. yoksa birbirine aykırı vakitlere kulsun. Çirkin, güzel nakışlara bakma da kendi aşkına, kendi dileğine bak! Hor musun, zayıf mı? Buna bakma da ey kadri yüce kişi, himmetine, gayretine bak! Ne halde olursan ol boş durma, ey dudakları kurumuş susuz, daima su araştır! O susuz, o kupkuru dudağın yok mu? O dudak, sudan haber vermede.. nihayet kaynağa ulaşacağını bildirmede. Dudak kuruluşu, suyu haber verir.. Bu eziyet, bu susuzluk, muhakkak suya ulaşacağına delalet eder der.”

Bu aramak yok mu, kutlu bir iştir. Hak yolundaki bu istek, maniler giderir. Bu istek dileklerinin anahtarıdır. Bu istek, senin ordundur, bayraklarının yardımcısıdır. Bu istek, horoz gibi “sabah geliyor” diye nara atarak müjdeler verir. Aletin yoksa bile iste, ara.. Tanrı yolunda alete ihtiyaç yoktur. Oğul, kimi, arayıcı

görürsen ona dost ol, önünde baş indir de isteklilerin civarında sen de istekli ol.. galiplerin sayesinde sen de galebe et! Karınca Süleymanlık dilerse onun bu dileğini hor görme, himmetine bak! Elinde mala, sanat ve hünere dair ne varsa önce onu istemez, düşünmez miydi, ona bu sayede nail olmadın mı?(Mesnevî, c. III, 116-117)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mevlânâ, gerçek aşkın Allah'a duyulan aşk olduğunu, insanın gölge varlıklardan, dünya aşkından ve kendi benliğinden sıyrılarak bu aşka ulaşmak için çaba harcaması gerektiğini açıkça beyan eder.

III. II. III. 2-Beşerî Aşk

İlahî aşkın dışında kalan bütün aşkları beşerî aşk olarak ele alırsak bu, insanın dünyaya âşık olması, karşı cinse âşık olması olarak ele alınır. Mevlânâ Allah'tan başkasına yönelişi doğru bulmamıştır. Ancak bu yönelişler Allah'a ulaşmada bir basamak, bir merdiven görevi üstleniyorlarsa değerlidir. Amaca hizmet etme derecesinde kişinin bağlandıkları anlam kazanmaktadır .(Mesnevî, c. IV, s. 5) Fakat bunlar hedefe ulaşıldıktan sonra terk edilmelidir. Aşağıdaki beyitler de vasıtaların aradan çıkması gerektiğini güzel bir şekilde ifade eder:

“Sevgiliye ulaştın, onunla düşüp kalkmaya başladın mı kılavuzları affet artık!

Çocukluktan geçip adam olan kişiye mektup da soğuk gelir, kılavuzluk eden kadın da! Mektubu okusa bile bilmeyenlere öğretmek için okur.. söz söylerse bile anlatmak için söyler!”.(Mesnevî, c. IV, 167)

Mevlânâ cüz’ü sevenlerin maskaralaştığını, başkalarına kul olduğunu söyler. Cüz’e âşık olan kişiyi denize düşüp de ota sarılan kişiye benzetir. Mevlânâ’ya göre dünyaya âşık olanların sonu bu kişiye benzemektir ki sonu hüsrandır .(Mesnevî, c. I, 225)

Mevlânâ’ya göre aşk, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Tanrı vasıflarındandır. Kişinin Allah’tan başkasına âşık olması ise geçici bir hevestir. Mevlânâ mecazî aşkı altınlarla bezenmiş bir güzelliğe benzeterek onun görünüşünün nur, içinin ise duman olduğunu söyler. Gerçek basiret sahipleri ise görünüşe âşık olmaz; onlar altına değil altın madenine âşıktırlar. Surete âşık olanın elinde kalp altın kalıverir diyen Mevlânâ, mecazî aşkın bir yanılgı olduğunu söyler .(Mesnevî, c.VI, 80-81)

Zahiri güzelliğe ait olan aşkların aşk olmayıp ar olduğunu söyleyen Mevlânâ, başka bir yerde yarin hoş şey olduğunu; çünkü yarin sevgiliden kuvvet aldığını söyler. Bununla ilgili olarak Mecnun’a Leyla’nın güç verdiğini söyler. Burada bir çelişki varmış gibi görünse de aslında durum farklıdır. Mevlânâ bununla ilgili şöyle diyor: “O vehme âşık olan, doğrucuysa mecazî sevgisi, kendisini nihayet hakikate çeker, götürür.” Bu durumda maşûkun kalbinin doğruluğu yani kendinden vazgeçip tam olarak âşıkına yönelmesidir .(Mesnevî, c. I, 222)

Mevlânâ, bir insanın bir kadına âşık olduđu zaman birçok dűşkűnlűklere katlandığını, sevdiğini memnun etmek için varını yođunu feda ettiđini sűyler. Kiři, başka Őeylerden bıkip usanmasına rađmen sevdiğini memnun etmekten bıkmaz. Ařk karřısındaki bu davranışı Őeyhine âřık olan için veya ilahi ařk taliplisi için ibret alınacak bir durum olarak gűsterir. İnsan gerček ařkın taliplisiyse bundan daha fazlasına tahamműl gűstermelidir. Fakat insanın Őeyhinin yapılması kolay olan birtakım hikmetler istediđi için onu terk etmeye kalktığını sűyler .(Fîhi Mâ Fîh, 151)

Mevlânâ insanın beřeri ařka tutulmasının da Tanrı'nın dilemesiyle gerčekleřtiđini sűyler. Âlemde her Őeyin çiftini aradığını, bu yöneliřin tabi olduđunu dile getiren Mevlânâ řu beyitleriyle bunu çok gűzel bir Őekilde dile getirmektedir: “Tanrı hikmeti ezelde bizi birbirimize âřık etti. O ezeli hűkme gűre kâinatın bűyűk zerreleri çift çifttir ve her cűz'ű de kendi çiftine âřıktır.

Âlemde her cűz'ű de muhakkak kendi çiftini ister. Kehribar, nasıl saman çűpűnű çekerse her cűz'ű de muhakkak kendi çiftini çeker. Gűkyűzű yere merhaba der, demirle mıknatıs nasılsa ben de seninle öyleyim. Gűkyűzű aklen erkektir, yer kadın. Onun verdiđini bu besler, yetiřtirir. Yerin harareti kalmadı mı gűk hararet yollar.. rutubeti bitti mi rutubet verir. Gűkyűzűnde bulunan ve toprađa mensup olan burç, yere bulutları sevk eder, yerdeki buharları, ufunetleri çeker alır. Ateř burcu da gűneře hararet verir.. gűneřin önű de, ardı da o burçtan kızmış, tava gibi kızarmıřtır.

Kadına nail olmak için kazancının etrafında dönüp dolaşan erkek gibi felek de zamanede dönüp dolaşmaktadır. Bu yeryüzü, hanımlıklar etmekte, doğurduğu çocukları emzirip yetiştirmektedir. Şu halde yerle göğün de akli var; böylece bil. Çünkü akıllıların işlerini işliyorlar. Bu iki güzel, birbirlerinden süt emmeseler, birbirlerini sevip koçmasalar nasıl olur da birbirlerinin muradına dolanırlardı? Yer olmasa güller, erguvanlar nasıl biter, gökyüzünün suyu, harareti olmasa yerden ne hâsıl olur?

Dişinin erkeğe meyli, ikisinin de işi tamamlansın diyedir. Bu birlikte âlem beka bulsun diye Tanrı erkekle kadına da birbirlerine karşı bir meyil verdi. Her cüz'e de, diğer bir cüz'e meyil verdi.. İkisinin birleşmesinden bir şey doğar, bir şey vücut bulur. Gece de böylece gündüzle sarmaş dolaş olmuştur. Geceyle gündüz, sureta birbirine aykırıdır ama hakikatte birdir. Geceyle gündüz, görünüşte birbirine zıttır, düşmandır; fakat her ikisi de bir hakikatin etrafında dönmekte, ağ kurmaktadır. İşini, gücünü başarıp tamamlamak için her biri, canciğer gibi öbürünü ister. Çünkü gece olmayınca insanın geliri, kuvveti olmaz.. bu gelir olmayınca da gündüzler neyi harceder?“(Mesnevî, c. III, 359-361)

Mevlânâ kadın ve erkek arasında meydana gelen aşkın neslin devamı için olduğunu söyler. İki cins birbirine meyilli olmalıdır ki bunun sonucunda insan neslinin bekası sağlanmış olsun .(Mesnevî, c. III, 361) Fakat Mevlânâ'da aşk yüce bir olgudur. Aşkın aşağılık emellere alet edilmesine, tahammülü yoktur. Şehvet ve arzunun adının aşk olamayacağını dile getiren Mevlânâ, şehvetten aşka giden yolun

çok uzun olduğunu söyler.(Rubâiler, c. I, 26) O şehvetin aşkla tamamen zıt olduğunu, onun uzaklaştırılması gerektiğini ifade eder .(Divan-ı Kebir, c. VI, 262)

Mevlânâ, Allah sevgisinden başka sevgilerde aşırıya gidilmemesi gerektiğini söyler. Allah için sevgi ne kadar fazla olursa o nispette iyidir. Fakat Allah dışındakiler için ise mahzurludur ki Mevlânâ sebebini şöyle açıklıyor: Dünyanın sürekli dönmesi bazı şeyleri değişime uğratar. Dostluk ifrat noktasına geldiğinde daima büyüklüğünü, saadetini ister. Bu ise mümkün değildir. (Fîhi Mâ Fîh, 314-315)

Sonuç olarak Mevlânâ'da ister mecazî olsun ister ilahi bu aşk insanı Allah'a ulaştırıyorsa değerlidir. Her zerre Hakkı arama yolculuğunda insana kılavuzluk ediyorsa, beşeri aşklar ilahi aşklar için bir basamak teşkil ediyorsa bunlar amaçtan bir pay aldıklarından dolayı değerlidirler. Mevlânâ'nın şehvete bulanmamış, dünyaya meyletmeyip kendinden geçiren aşklara değer verdiğini görüyoruz. Mevlânâ'da aşk zaten kendinden, kendi varlığından geçmek ve sevgiliyle bir olmaktır. Şeytanın yapamadığını yapabilmek, benlik davasından vazgeçmektir. Beni unutarak mutlak bire kendini kaptırmak, her zerrede mutlak varlığın izlerini temaşa edebilmektir ve bunun için de insan farklı noktalardan bu yola başlar. Bu yol da beşeri aşktır.

Mevlânâ, insandaki aşkın sebebini ne olduğunu sorar .(Rubâiler, c. I, 35) ve bu sorunun cevabını yine kendisi verir: “Sinemizin yanıp tutuşması hep onun elemindedir. Bugünkü hastalığımız da onun ateşindedir.” diyerek aşkın kaynağının yine kendisine âşık olunan Allah olduğunu söyler.(Rubâiler, c. I, 35)

“Herkes aşktan şaşkın, herkesin aşkla başı dönmede; şaşılacak şey de şu: Acaba aşkın başını kim döndürüyor? Herkes konuk dünyada, fakat kimin konuğu bunu pek az kişi bilir. Güzellerin nergis gözleri yol vuruyor; fakat bu nergise kimin nergis bahçesinden su gelmede?”(Dîvân-ı Kebîr, c. IV, 301)

III. III. MESNEVÎ’DE DEĞERLER

İnsanlık tarihi boyunca en yüksek değerlerin ne olduğu her zaman cevabı aranan bir soru olmuştur. Bu yönüyle insana yüce değerler kazandıracak veya onlara ulaşmasına engel olacak iyi ve kötü kavramlarının niteliği bütün ahlâk tarihi boyunca düşünürlerin üzerinde önemle durduğu bir olgudur. Ahlâkın konusunu bu kavramlardan hareketle temellendirmeye çalışan doğulu ve batılı pek çok düşünürden bahsetmemiz mümkündür. Etik yargıların kaynağı problemi felsefe tarihinde üzerinde pek çok tartışmaların ve farklı temellendirmelerin yapıldığı bir alandır.

Bu öğretilerin çokluğu ve çeşitliliği insanı şaşırtacak düzeydedir. İnsanın iyi bir hayat sürdürmesini kimi düşünürler; gaye olarak mutluluğun kazanılacağı bir Mevlana’nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları hayata bağlarken, bunların hazlarla, acı yokluğuyla, Tanrı’nın emirlerine itaat etmekle olacağını ileri süren görüşler bulunmaktadır. Bu tartışmaları çok genel bir ifadeyle Tanrı ve insan merkezli temellendirmeler olmak üzere iki ana başlıkta toplamamız mümkündür.

Bir gönül eğitimcisi, arayış içindeki ruhlara şifa olan Mevlâna; insanlara sevgiyi, aşkı anlatırken, örnek insan olmayı da öğretir. Güzel ahlak sahibi ve gönül alemi zengin fertlerden oluşan toplumun mutlu ve huzurlu olacağı; eğitimle kötü huylardan arınmanın, yüksek ahlaki değerler kazanmanın mümkün olduğu düşüncesindedir. "Din, nasihattir" ve "İslam, güzel ahlak dinidir" hadislerinden yola çıkarak, eserlerini birer öğütler manzumesi şeklinde insanlığın hizmetine sunmuştur. Mesnevî'de farklı konulara örnek olarak anlattığı her hikâyeden ahlaki öğütler çıkarmak mümkündür. Güzel huyların insana kazandıracığı değeri, diğer yandan kötü huyların da insandan alıp götürdüklerini hemen her fırsatta dile getirir. Ancak ahlaki güzelliğin, ya da onun diliyle edebin gösterişte kalmaması, gönülde yerleşmesi şarttır.(Mesnevî, II / 3249-50)

Bunun için hırs, kıskançlık, kibir, yalan, iki yüzlülük, gıybet gibi kötü huylar terk edilmelidir. Zira hırs, insanın temiz bir göz, akıl ve kulak edinmesine manidir; kalbi körleştirir .(Mesnevî, II / 575)

Kıskançlık, bütün kusurların mayası, en kötü huydur. (Mesnevî, II / 812-13)

Gıybet, insan eti yemeğe benzer, başkalarının arkasından dedikodu yapanların ağız kokusunu Cenab-ı Hak'tan gizlemek imkânsızdır. (Mesnevî, III / 107-10)

Mal düşkünlüğü, insanın boğazına takılan bir çöp gibidir. Dünya sevgisi ve mal hırsıyla dolu olanların boğazındaki bu çöp ebedi saadetin kaynağı olan ab-ı hayatı içmeye engeldir. (Mesnevî, II / 132-33)

İsraf kötüdür, en büyük israf ise insanın zamanını kötü harcamasıdır.
(Mecalis-i Saba, 23)

İnsan öncelikle kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmalı, başkalarının ayıbını görmemelidir. Başkasında kusur arayanlar, kınadıkları hale mutlaka kendileri de düşerler. (Mesnevî, II / 3064)

Yalancılara yeminine inanılmaz, doğruların ise yemine ihtiyacı yoktur. Çünkü yalan gönüllerde şüphe doğurur, doğru söz ise kalbe huzur verir. (Mesnevî, II / 2902-03, II / 2762)

Meyveli ağacın dalları yere eğilir, meyvesi yoksa dalları havaya uzanır. Ağaçtaki meyveler arttıkça dalların yere değmemesi için direklerle desteklerler. Tevazu konusunda, iki alemin meyvelerinin toplandığı Hazreti Peygamber (sav) eşsiz bir örnektir.(Fihi Mafih.164) Bundan dolayı Mevlânâ İslam düşüncesi ve Kültürünün en önemli simalarından biridir. Mevlânâ Tasavvufun ahlâkî boyutunu öne çıkarmaktadır.

Bu açıdan onun ahlâk öğretisini belirginleştiren iyi ve kötü kavramları, aynı zamanda düşünürün İnsan-Tanrı-Kâinat anlayışını da ortaya koymaktadır. Eserleri ve düşünceleri çağını aşarak farklı din ve kültürden pek çok düşünürün ilgisine mazhar olan Mevlânâ, bu konudaki görüşleriyle de incelemeyi hak etmektedir.

III. III. 1- Kavram olarak İyi ve Kötü

Mevlânâ'nın eserleri incelediğinde insanı ve onun tabiatını oldukça canlı, veciz ifadelerle, psikolojik tahlillere yer vererek ortaya koymaktadır. İnsanın ahlâkî, sosyal ve insanî yönü, ahlâkî öğütler, tasavvufî kavramlar, çeşitli hayvan karakteri kullanılarak metaforik bir üslupla ifade edilmektedir .(Durak, 2006:156)Böylelikle Soyut kavramlar, ifade edilmesi güç tasavvufî ve felsefî meseleler bu metotla daha anlaşılabilir bir zemine kavuşturulmuştur .(Keklik, 1987,48)

Mevlânâ insanı fizik âlemlerle metafizik âlem arasında bir varlık olarak tanımlamaktadır. Ona göre insan, ölüm ile ölümsüzlüğü, iyi ile kötüyü, ilahî olanla beşerî olanı benliğinde birleştiren bir toplayıcı ortamdır (vasat-i câmia) .(Öztürk,1992,67)

Ruhun mahiyet ve fonksiyonları, ruh beden ilişkisi insanın ahlâkî yetkinliğini belirlemede temel bir unsur olarak gösterilmektedir. İslam düşüncesinde nefsin, nebâtî, hayvânî ve insanî olarak üç kısma ayrılıp incelenmesi anlayışı Mevlânâ tarafından da benimsenmektedir. Bu anlayış doğrultusunda hayvânî nefis ile insanî ruhun fonksiyonları üzerinde durulmaktadır .(Yakıt, 1993:69)

Ruh ve beden birbirinden bağımsız iki ayrı cevher olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle manevî ve ebedî kabul edilen ruh ile maddî ve sonlu olan beden ilişkisi insanın ontolojik bir çelişmesini ve çatışmasını ortaya koymaktadır. (Sözen, 2006: 83-93)

Ruh beden ilişkisi ve mahiyet olarak zıtlığının ortaya çıkardığı gerilim; ahlâki yetkinliğin kazanılmasında bir mücadele alanını doğurmaktadır.

İnsanın tanımlayan ana vasıf onun bedenî niteliklerinden ziyade, ruhu, manevî yönü olarak gösterilmektedir. Mesnevi'nin girişinde yer alan ney metaforu bunun en güzel anlatımını bizlere sunmaktadır. Ruh ait olduğu bu bedene asıl vatanından, ilahî bir âlemden koparak gelmiş ve adeta burada bir mahpus hayatı sürdürmektedir. Ruhun bedenî niteliklerinden kendini soyutlaya bildiği noktada asıl mahiyetine yaklaşmış olacaktır. Bu ruh ve beden düalizmi iyi ve kötünün kaynağı problemini dış etkenlere bağlamak yerine temelde insanın ontolojik düalizmine bağlı sebeplerle ilişkilendirmektedir. Mevlânâ insanın iyi ve kötüye yönelmesinin ana kaynağını ruh beden ilişkisinin ortaya çıkardığı çatışmalara bağlamaktadır: “O, can gibidir, cihan beden gibi. Beden; iyiyi, kötüyü, canın tesiriyle kabul eder.”(Mesnevi, , C. I . b. 1764)

Bu ruh-beden düalizminin, çift kutupluluğunun ortaya çıkardığı ahlâki problemler, insana özgü bir mücadele alanını belirginleştirmektedir. Mevlânâ'ya göre iyi ve kötü insan da varlık bulan iki temel ahlâkî değerdir: “Senden bir kötülük yahut iyilik meydana gelmeksizin hattâ bir an bile duramazsın.”(Mesnevi, , C. II., b. 996)

İyi ve kötü insanın her ikisi arasında tercihte bulunduğu, biri mükemmellik olarak diğeri eksiklik olarak tanımlanan iki değerdir. “Bu tatlı suyla tuzlu su; damar damardır. Halk arasında sûr üfürülünceye dek birbirine karışmadan böylece gider durur.” (Mesnevi, , C. I., b. 746) Bu iki değer in insanda aynı anda birlikte olması

insan için bir çelişkidir: “Güzel ve iyi suret, bil ki kötü huyla beraber olunca bir kalp akça bile değmez!”(Mesnevi, C. II., b. 1019) Bundan dolayı bu iki ahlâkî değer doğru olarak tanımlanması ve ayrıştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Burada ifade edilmesi gereken önemli bir olgu da kötülüğün kaynağı meselesidir. Yukarıda işaret edildiği gibi ruh-beden düalizmi bunun temel kaynağıdır. Dolayısıyla, Mevlânâ’ya göre kötülüğün kaynağı maddedir ve bu kötülük ileride işaret edileceği gibi ârîzi ve nîsbîdir, asıl olan, bütün âleme hâkîm olan unsur iyilik (hayr) dır. Mevlânâ öğretisinde Mutlak kötülük bu âlemde ve ahiret âleminde bulunmamaktadır. “Görüyorsun ya, dünyada mutlak olarak kötü bir şey yoktur. Kötü, buna nispetle kötüdür.”(Mesnevi, C. IV., b. 65)

Bu yönüyle düşünürümüz ahlâk anlayışında pesimizme yer vermez, optimist bir ahlâk anlayışını öne çıkarır. İyi ve kötü değeri, insanın ahlâkî yetkinliğini veya noksanlığını belirleyen iki temel kavramdır. “İyiyi bilmedikçe kötüyü bilemezsin..ey yiğit, zıt, zıddıyla görülebilir.”(Mesnevi, C. IV., b. 1345)

“İyiliği kötülükten ayırt edemedin, kötülükten de gafil oldun, iyilikten de.”(Mesnevi, C. I., b. 1333) Bundan dolayı Mevlânâ bu iki zıt değer arasındaki ayrımın insan için açık seçik ortaya konulmasını istemektedir. İyi ve kötü kavramları iki temel ahlâkî değer olarak tanımlanmaktadır.

SONUÇ

Mevlâna'ya göre varoluş kendiliğinden değildir; vücudu mümkün her varlığı var eden bir durumdur.

Evrenin sonradan yaratılmış olduğunu söyleyerek varoluşa bir başlangıç sağlayan din ve bilim adamlarının aksine bir kısmı, uzay ve zaman sınırlamaları içerisinde olmasına karşın evrenin yaratılmadığını, başlangıçsız bir şekilde değişme ve başkalaşma içerisinde, kendi kendine var olduğunu söyler. Bazılarına göre de bu konu bir muamma olup, çözümü mümkün değildir.

Semavî dinlere ve İslâm'a göre ise bu elbette bir muamma değildir. İslâm, Tanrı'nın akılla anlaşılabilceğini söyler. Kur'an-ı Kerîm'de insanın aklını kullanmasına ve düşünme işini gerçekleştirmesine ilişkin pek çok ayet bulunmaktadır. "Allah ayetlerini taakkul etmeniz için size böyle beyan ediyor (Bakara, 242)." "Biliniz ki Allah, yere, kuruduktan sonra taze can verir, aklınız ersin diye size ayetleri beyan ettik (Hadid, 17)". "Biz misalleri Kur'an'da halk için getiriyoruz. Onda olana ancak âlim olanlar akılderirler (Ankebût, 43)"

Tanrı, her insan yaratısında, onun içi ve dışındaki pek çok mekanizmayı ayarlar. Daha sonraki hayatında da hiç kimseye, gücünün yeteceğinden fazla bir şey teklif etmez(Kur'ân-ı Kerim, 2/286.) Yüce Tanrı'nın, maddî ve manevî hayatın gerçekleri olarak koyduğu sınırlar içinde insan hürdür; Yaptıkları iyilikler de kötülükler de kendisindedir,

Mevlânâ'da *akıl*, insanı oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Akla büyük değer veren Mevlânâ, onu yaratılmış en yüce değer olarak kabul edip, meleklerin

sıfatlarıyla özdeşleştirmektedir. Mevlânâ öncelikle akılı, '*külli akıl*' ve '*cüz'i akıl*' şeklinde ikiye ayırmaktadır. O, '*külli akıl*', Allah, Peygamberler ve Cebrail için kullanmakta ve asıl değerli olan aklın bu akıl olduğunu düşünmektedir. '*Cüz'i akıl*' (ferdi akıl) ise, insan akılı için kullanır ve bu aklın da kaynağını külli akıldan aldığını kabul eder. Bunun yanında akılla sıkı sıkıya ilişkili olarak iradeye de dikkat çeken ve insanı iradi bir varlık olarak tanımlayan Mevlânâ, bu manada iradenin, insanın özgür bir varlık olduğunun göstergesi olduğunu düşünür.

Ruh da Mevlânâ'ya göre insanı oluşturan çok önemli bir unsurdur. O'na göre ruh gizlidir, latif ve bakidir. Aynı zamanda o bir cevherdir. Ruhun mayası hoş, aslı temizdir. Her can sahibi varlıkta kendine özgü ve nitelikte bir ruh olmakla birlikte, tüm varlıklar içerisinde, Allah'ın emaneti olan ve kaynağını O'ndan alan ruhun taşıyıcısı olan tek varlık insandır.

Nefs ise Mevlânâ'ya göre insanın unsurlarından biri olmakla birlikte nefis, kişinin olumsuz güçlerindedir. Mevlânâ, nefsin, insandaki birçok duygu ve kuvveti kötüye kullanıp o tarafa kanalize ederek kiminin hataya düşmesine sebep olduğunu düşünür. Bu yüzden Mevlânâ, nefsi, şeytanla aynı hamurdan sayar. Ayrıca nefis, insanın dünyaya ait yönüdür ve dünyada yaşamasını ve dünyayı imar etmesini sağlayan şeydir.

Gönül/kalp de insan donanımlarındandır. Mevlânâ, kişinin, külli akıl ile irtibatını ancak ilahi tecellilerin aksettiği mukaddes bir mekân olan kalp/gönül ile kurulabileceğinden bahseder. Bununla birlikte Mevlânâ, Allah'a varmanın ve bütünleşmenin ancak gönül bilgisiyle mümkün olduğunu açıklamıştır.

Bu anlamda O, gönül-kalbin özel bir bilgi ve donanımı olduğundan bahsetmektedir. O, bu bilgiyle yoğrulan ve yetkinliğe eren kalp/gönül'ün dünyayı ve olayları daha farklı görüp algılayacağını ve olayların görünen yüzünden ziyade onların deruni anlam ve sırlarına vakıf olacağını ifade eder.

ÖNERİLER

- 1: Psikolojik hastaların tedavi sürecinde mesnevideki hikâyelerden ve yorumlarından destek almak.
- 2: Araştırma ilahiyat fakültelerinde mesnevinin okunmadığını öğrendik. İlahiyat öğrencileri mesnevi dersi açılabilir.
- 3: Mevlana'nın mesnevideki öğütleri ve hikâyeleri, hayata ışık tuttuğu için dın kültürü ve ahlak bilgisi derslerde işlene bilir.

ÖZET

Mevlânâ'nın insan hakkındaki görüşleri, günümüz disiplinlerinin göz ardı ettiği birçok temel noktadan hareket etmektedir. O'nun tespitleri, modern disiplinlerin tespitleriyle zaman zaman paralellikler arz etse de yer yer onları aşacak ve ışık tutacak niteliktedir. Bu konuda Mevlana, bir üstün insan modeli olan Hz. Âdem'den hareket etmekte ve modern disiplinlere hâkim olan insanın ilkelliği noktasındaki olumsuz yaklaşımı reddetmektedir. Bu mânâda, insana çok büyük bir değer vererek onu kâinatın yaratılış gayesi, yaratılmışların en üstünü ve Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak gören Mevlânâ, insandaki kötülüğü aslî değil, arızî kabul etmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, psikolojide varoluşçu ve insancıl yaklaşım konusunda Abraham Maslow ve Irvin Yalom'un teorilerinin esas alındığı insana bakış; ikinci bölümünde, Mevlânâ'nın hayatı; kişiliği ve insana bakışı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Mesnevi'de varoluşçu ve insancıl yaklaşım konusundaki bilgiler paylaşılmış ve sonrasında 'Kendini Gerçekleştirme' konusu tartışılmıştır. Mevlânâ'nın insan tasavvuru ve tahlili, onu oluşturan unsur ve kuvvetler olarak kabul ettiği; akıl, ruh, gönül/kalp ve nefis'e olan bakışı incelenmiştir.

Semavî dinler için Tanrı ve her şeyi Tanrı'nın yaratmış olması konusu bir problem olarak ortaya çıkmamaktadır. Mevlâna için de bir problem değildir ve eserlerinde, akıl ve mantık çerçevesinde bu konular çözümlenmiş görünmektedir. Ancak bazı bilim adamları ve düşünürler varoluşun bir başı ve sonu olmadığı, evrenin de Tanrı tarafından yaratılmadığı görüşüne sahiptirler.

Aslında evrende varoluş an be an devam etmekte ve bir olgunlaşmaya doğru gitmektedir. Tam olgunlaşınca zıtlar birbirinden ayrılacak; yeni ve başka bir âlem gerçekleşecektir

ABSTRACT

Mevlânâ's views on humanity start off from various basic points which have been ignored by today's disciplines. Although from time to time his evaluations present a correspondence with modern disciplines, often it surpasses and shines a light on them. In this regard Mevlânâ starts off with Adam who was the model of a superior man and rejects the negative approach on mankind's primitiveness that dominates the modern disciplines. In this sense Mevlânâ who has treasured mankind and deemed him as the purpose of the creation of the universe, the most superior of creation and the representative of Allah on earth, regards the evil in mankind as accidental rather than fundamental.

The first part of our study addresses a view of mankind based on Abraham Maslow and Irvin Yalom's theories on existentialist and humanist approach in psychology; and the second part discusses Mevlânâ's life, personality and views on mankind. The third part shares information on the existentialist and humanist approach in Mesnevi and then discusses the subject of 'Personal Realization'. Mevlânâ's envisagement and analysis of man and his views on mind, soul, heart and self, which he accepts as the element and forces that constitute man, have been investigated.

The issue of God and that God is the creator of everything has not been a problem for divine religions. It is also not a problem for Mevlânâ and he seems to have analyzed this in his works within the scope of mind and reason. However

certain scientists and philosophers have the opinion that there is not a beginning and end to creation and that the universe was not created by God.

Actually existence in the universe continues at every moment and is headed for maturation. When it fully matured opposites shall pull away from one another and a new and different realm shall be realized.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki Gölpınarlı (1992), **Divan-I Kebir**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Adem Şahin (2008), **Din psikolojik yaklaşımlar**, Adal ofset, Konya.
- Ahmet Kabaklı (1986), “**Mevlânâ’nın Sanatı ve Şiir Anlayışı**”, I. Mevlânâ Kongresi Tebliğleri, Konya.
- Alkan, T. & Ergil, D, (1980), **Siyaset Psikolojisi, Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma**, Turhan. Ankara
- Ali Çavuşoğlu, (2007), **Mevlâna’nın Varoluş, Tanrı ve Sureti Konusundaki Görüşleri**, Mevlana Araştırmaları Dergisi , Selcuk Üniversitesi.
- Aydın, Mehmet (1994.) S. “**İkbal’in Eserlerinde Mevlânâ**” Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler, der. Vedat Genç, İstanbul.
- Aydın, Mehmet(1995), (Prof.Dr.), **Eva De Vitray Meyerovitch’in Mesnevî**. Mevlana Sempozyumu,Konya
- Berry, David, (1974), **Central Ideas in Sociology**, London: Constable.
- Bkz. Nihat Keklik,(1982). **Felsefenin İlkeleri**, İstanbul; Bolay, Süleyman Hayri, Felsefî Doktrinler.
- Broom, L. & Selznick, P., (1963), **Sociology: A Text with Adapted Readings**, NY: Harper & Row.
- Can, Şefik,(1994.) “**Mevlânâ’ya Göre Şiir ve Şâirlik**”, Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler, Derleyen: Vedat Genç, İstanbul.
- Can, Şefik,(, 1999) **Mevlana, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri**, İstanbul.
- Cevizci, Ahmet (2002), **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yay. İstanbul.
- Cengiz Güleç .(2009), **Pozitif Ruh Sağlığı**, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Cuceloğlu, D. (1993), “**İnsan ve Davranış**: Psikolojinin Temel Kavramları (4. Bas.), İstanbul: Remzi Kit.
- Çelebioğlu, Âmil (1994), “**Mevlânâ ve Mesnevî Hakkında Birkaç Söz**”, Mevlânâ, Der.: Vedat Genç, İstanbul .
- Demirci, Mehmet(1997), **Mevlânâ’dan Düşünceler**, İzmir.
- DEMİRCİ, Mehmet,(1997) **Yunus Emre’de İlahî Aşk ve İnsan Sevgisi**, İstanbul,
- Develioğlu, Ferit(2001), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara .
- Doğan Mehmet(1996), **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul.
- Dökmen, Ü., (2002), **Yarına Kim Kalacak**, Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak, Gelişmek, Uzlaşmak, Sistem Yayıncılık,İstanbul.
- Eflâkî, Ahmet,(1995) **Âriflerin Menkıbeleri (Menâkıbu’l-Ârifîn)**, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul.
- Emine Yeniterzi(1997), **Mevlânâ Celâleddin Rûmî**, Ankara,.
- Emine Yeniterzi(2007), **Mevlana Celâleddin Rumi**, TDV, 8. bs. Ankara.
- Emiroğlu, İbrahim(2002), **Sûfî ve Dil (Mevlânâ Örneği)**, İstanbul.
- ,(2002) “**Mevlânâ’da Hâl Dili**”, Tabula Rasa Felsefe-Teoloji, Sayı: 4, Yıl: 2, Isparta,.
- ,(2003) “**Language of State in Mawlânâ Jalal al-Din al-Rûmî**”, Hamdard Islamicus, April-June, Vol. XXVI, No: 2.
- ,(2004), **Klasik Mantığa Giriş**, Ankara.
- Eren, E., (1989), **Yönetim Psikolojisi** (3. Baskı), İstanbul: IU İletme Fak. İletme İktisadı Ens. Yay. No. 105.
- Ergun, D., (1990), **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı** (5.Bas.), İstanbul: Gerçek Yay.
- Erkal, M.E., (1995), **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İstanbul: Der Yay.

Eroğlu, F., (1996), **Davranıs Bilimleri**, İstanbul: Beta.

Ethem Cebecioğlu, (2005)**Sohbet Edilen**. Şefik Can Türü Dergi .tasavuf sayı:14.Ankara

Fatih Arabaci, (EYLÜL 2009), **Mevlânâ’Nin İnsana Bakışı**, Yayimlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Frankl, V, (2000), **İnsanın Anlam Arayışı**, (Çev., S. Budak), Ankara: Edesos Yayınları.

Fromm, E, (1982), **Kendini Savunan İnsan** (Cev. Necla Arat), İstanbul: Say Kit. Paz.

Fürüzanfer, Bediüzzaman (1997), **Mevlana Celaleddin**, çev. Feridun Nafiz Gölpınarlı, Abdalbâki, Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul.

Güngör, Erol(1996), **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, İstanbul,.

İbn Kayyım el-Cevziyye(2000), **“Ravzatü’l- Muhibbîn ve Nüzhetü’l- Müştakîn”**,AŞk Risaleleri, çev. M. Fatih Birgöl, İstanbul.

İnan, Mehmet Âkif(2006), **“Zaman”**, Hicret, Ankara .

İrvin Yalom (2001) **Varoluşçu Psikoterapi**, Çev Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınevi Kabaklı

İrvin Yalom ,(2006) **Din ve Psikiyatri** çev Emre Ağanoğlu, Yay kitapçılık ,İstanbul.

Jess FEIST & Gregory J. FEIST (2002) **Theories of Personality - Fifth Edition**. New York: McGraw-Hill,

Kocel, T., (1982), **İsletme Yöneticiliği**, İstanbul: IU İsletme Fak. Yay. No.132.

Konuk, Ahmet Avn(2004)i, **Mesnevî-i Őerîf Şerhi**, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul, c. I.

Kozak, I.Erol, (1984), **Ibn Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat**, İstanbul: Pınar Yay.

La Boetie, Etienne De (1986), “**Gonullu Kulluk Uzerine Soylev**” (Cev. M. Ali Ağaoğulları), Der. Mete Tuncay, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi- Seçilmiş Yazılar (2.Cilt) icinde, Ankara: Teori, ss.100-129.

Maslow, A. H., (1970), **Motivation and Personality** (2nd Ed.). New York: Harper and Row.

Maslow, Abraham ,(2001), **İnsan olmanın psikolojisi**, Türkçesi okhan gündüz, yay, kuraldışı, İstanbul.

Mevlana (1990), **Mesnevi**, (çev. Veled Çelebi İzbudak, göz. geç. Abdülbaki Gölpınarlı), M.E.B. Yay., İstanbul.

Mevlana dan (2007)**düşündüren yay melisa Matbaacilik sözler**: Şaban karaköse İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi,(1990) **Fîhi Mâ Fîh**, Çeviren: Melihe Ülker Anbarcıoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi, (1965) **Macâlis-i Saba** (Yedi Meclis), Çeviren ve Hazırlayan: Abdülbaki Gözpınarlı, Konya.

Mevlana Celâleddin Rumi(1963), **Mektuplar**, Çev. ve Haz.: A. Gözpınarlı, İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi,(1991) **Mesnevî**, Çev. Veled İzbudak (M.E.B. Yayınları), İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi.(1974), **Rubailer**, Çev. Nuri Gençosman, M. E. B. Yay., İstanbul.

Mevlana Mevlana felsefesi:(**editör: Kabir Helmski**) İngilizce den Çevirten:
Enver günsel pegasus yayınlar.

Mevlana, Celâleddin Rumi,(1992) **Divan-ı Kebir**, Çeviren ve Hazırlayan:
Abdülbaki Gözpinarlı, (Kültür Bakanlığı Yayınları), Ankara.

Mevlana Celâleddin Rumi,(1990) **Fîhi Mâ Fîh**, Çeviren: Melihe Ülker
Anbarcıoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi, (1965) **Macâlis-i Saba** (Yedi Meclis), Çeviren ve
Hazırlayan: Abdülbaki Gözpinarlı, Konya.

Mevlana Celâleddin Rumi(1963), **Mektuplar**, Çev. ve Haz.: A. Gözpinarlı,
İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi,(1991) **Mesnevî**, Çev. Veled İzbudak (M.E.B. Yayınları),
İstanbul.

Mevlana Celâleddin Rumi.(1974), **Rubailer**, Çev. Nuri Gençosman, M. E. B. Yay.,
İstanbul.

Mevlana, Celâleddîn, (2000); **Divan-ı Kebîr**, hzl.: A. Gölpınarlı, C 2, 3, 6,
Kültür Bakanlığı Yay Ankara.

_____, (1997); **Mesnevi**, çev.: Şefik Can, C 3, 4, 5, 6, İstanbul: Ötüken Yay.

_____, (1959); **Fîhi Mafih**, hzl.: Abdülbaki Gölpınarlı,: Remzi
Kitabevi. İstanbul.

Muhammed b. Lütfi(1986), es-Sabbağ, Aliyyü'l-Kari, *el-Esraru'l-Mevdu'a fi'l-*
Ahbari'l-Mevdu'a, Tahkik:2. b., Beyrut,

Mills, W., (1974), **İktidar Seçkinleri** (Cev.Unsal Oskay), Ankara: Bilgi Yay.

Mosley, Alex, “Aşk”(2003), **Felsefe Ansiklopedisi**, ed. A. Cevizci, İstanbul, c. I.

- Nicholson, R.A.(1973), **Mevlana Celeleddin Rumi** Çev. İstanbul,
- Nihan Pekmen(2006) **Hakkındaki Değerlendirmeleri** (II), VII. Millî Mevlâna Sempozyumu,Baldock, **John, Mevlânâ Gizli Öğretisi**, çev., İstanbul.
- Özakpınar, Ö., (1999), **İnsan İnanan Bir Varlık, İstanbul**: Ötüken Neşriyat.
- Öztürk, Yaşar Nuri(1997), **Mevlana ve İnsan**, Hürriyet. İstanbul.
- Psychoanalysis and religion: **erik from yayin morvarid138 Psychological analysis “self- actualization” perspective of: j.m. Mevlana & c.r.rogers: M.M. shairat bagheri s. abdulmalaki psychology of religion: david m. wulff Rosenthal.**
- Ruzbihan Baklî, “Aşkın Aslı Hakkında”, Aşk Risaleleri, çev. M. Fatih Bingül, Âsım Efendi, Kâmus Tercemesi, İstanbul 1272.
- Tezcan, M., (1993), **Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar**, Ankara: 72TDFO. The gift of therapy: Irvin d. yalom yayin karon 1387.
- Tuncay, Mete, (1986), **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi- Seçilmiş Yazılar (3 cilt)**, Ankara: Teori.Uzluk, İstanbul.
- Werner, Isabel, (1993), **Liderlik ve Yönetim**, İstanbul: Rota Yay.
- Yakıt, İsmail (1996), “**Mevlana’da Akıl ve Aklın Kitiği**”, 8. *Milli Mevlana Kongresi*, Konya.
- Yalom, I., (2001), **Varoluşcu Psikoterapi**, (Çev., Z. İ. Babayiğit), İstanbul: Kabalcı,Yayınevi.
- Yavuz, Hilmi, (2000), “**Fuarlar, Kitaplar, Fetisler**”, Zaman, 10 Kasım 2000,
- Zuhal ÇELİK, (2006), **Mevlânâ’da Akıl-Aşk İlişkisi**, Yayimlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Alameh jafari,(1997).tefsir mesnevi entesharate eslami celde aval tahrان.

علامه محمد تقی جعفری، تفسیر و نقد مثنوی: مولوی انتشارات اسلامی جلد اول 1378

Abdolhoseine zarinkob ,(2008)neshre almi tahrان.

عبدالحسن زرین کوب بحر در کوزه: نشر علمی 23 شهریور 1387

Nikelson sherhe masnevi ,(2000)neshre almi ferhangi tahrان.

شرح نیکلسون: شرح مثنوی مولوی: ترجمه لاهوتی ناشر علمی فرهنگی چاپ 1380

Molana jelaledin romi ,(2000)dastanhaye masnevi neshre almi ferhangi
tahrان.

مولانا جلالدین رومی گزیده های داستانهای مثنوی معنوی ناشر علمی فرهنگی 1380

Ebrahim ahmadiyan ,(2006) nehnol fesahe entesharat golestan tahrان.

نهج الفصاحه سخنان گهربار پیامبر اکرم ترجمه ابراهیم احمدیان انتشارات گلستان 1386

Ahmade sadegiyan ,(2006)koran ve behdashte ravan entesharate tafsir koran tehrان.

قرآن و بهداشت روان نوشته دکتر احمد صادقیان چاپ انتشارات تفسیر و علوم قرآن 1386

Mishel malreb (2005)terjomehe merane tavakoli entesharate gazal Tehran

انسان و ادیان نوشته میشل مالرب ترجمه مهراں توکلی چاپ غزال 1385

Alameh jafari,(1997).tefsir mesnevi entesharate eslami celde dovom Tahrان.

علامه محمد تقی جعفری تفسیر و نقد مثنوی: انتشارات اسلامی جلد دوم 1387

Alameh jafari,(1997).tefsir mesnevi entesharate eslami celde cheharom

Tahrان.

علامه محمد تقی جعفری تفسیر و نقد مثنوی: انتشارات اسلامی جلد چهارم 138

Alameh jafari,(1997).tefsir mesnevi entesharate eslami celde sevom Tahrn.

علامه محمد تقی جعفری تفسیر و نقد مثنوی انتشارات اسلامی جلد سوم 1387